

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

**VLIV VÝCHOVNÉHO PROGRAMU „DRŽ SE NA UZDĚ!“ NA
SNÍŽENÍ MÍRY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ**

THE EFFECT OF THE „DRŽ SE NA UZDĚ!“ EDUCATIONAL
PROGRAMME ON REDUCING THE AMOUNT OF RISKY BEHAVIOR

Bakalářská diplomová práce

Autor: Martin Stündl

Vedoucí práce: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Olomouc

2017

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Vliv výchovného programu „Drž se na uzdě!“ na snížení míry rizikového chování“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V dne

Podpis

Poděkování

Rád bych zde poděkoval PhDr. Martinu Dolejšovi, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, jeho podnětné rady a připomínky. Dále bych chtěl poděkovat realizátorům preventivně výchovného programu z Bonanzy Vendolí, z. ú., kteří mi po dobu dvou let umožnili účastnit se jej a uskutečnit v jeho rámci výzkumné šetření.

Obsah

Úvod.....	5
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Problematika dětské delikvence, predelikvence a rizikového chování	6
1.1 Vymezení základních pojmů	6
1.2 Emoční a kognitivní vývoj ve vztahu k rizikovému chování, predelikvenci a delikvenci.....	13
1.3 Druhy rizikového chování, jeho projevy a specifika	15
2. Způsoby preventivního působení na delikventy, predelikventy a děti s projevy rizikového chování.....	20
3. Systém preventivního působení v regionu Svitavska	23
4. Program „Drž se na uzdě!“ jako způsob řešení problematiky dětské predelikvence a rizikového chování.....	26
4.1 Způsob výběru dětí do programu.....	27
4.2 Metody preventivního působení programu.....	28
4.3 Realizátor preventivního programu	29
EMPIRICKÁ ČÁST	
5. Charakteristika výzkumného problému, cíle práce a výzkumné otázky	32
6. Popis zvoleného metodologického rámce a metod výzkumu	34
6.1 Metody získávání dat.....	34
6.2 Metody zpracování a analýzy dat	36
6.3 Etické problémy a způsob jejich řešení	36
7. Výzkumný soubor.....	38
8. Výsledky výzkumu, interpretace výsledků a jejich využití v praxi.....	39
9. Diskuze	49
10. Závěry	51
Souhrn.....	53
Seznam použitých zdrojů a literatury	54
Přílohy.....	57

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je preventivní výchovný program pro predelikventní mládež s názvem „Drž se na uzdě!“. V bakalářské práci si kladu za cíl zmapovat, do jaké míry má tento preventivní výchovný program vliv na zlepšení sociálních dovedností u zapojených dětí a na podněcování a rozvoj jejich pozitivních osobnostních vlastností a do jaké míry program přispívá u těchto dětí k prevenci výskytu různých druhů rizikového chování. V rámci teoretické části práce je pozornost kladena především na to, jak program pomocí posilování sociálních dovedností přispívá k pozitivnímu fungování zapojených dětí v jejich okolí - konkrétně v rovině rodiny, ve školním prostředí a v kolektivu vrstevníků. Motivace pro výběr tohoto tématu vychází především z mého osobního zapojení do tohoto programu. Program „Drž se na uzdě!“ jsem prozatím absolvoval z pozice lektora třikrát a byl pro mne nejen zdrojem velmi cenných praktických zkušeností, které pro mne představují nepostradatelné doplnění teoretických znalostí nabytých během dosavadního studia, ale také jakýmsi hnacím motorem a zdrojem energie a motivace pro další studium. Problematika predelikventní a delikventní mládeže je pro mne jednou z možných cest, po které bych se rád vydal nejen v průběhu dalšího vysokoškolského studia, ale i po jeho ukončení. Mým osobním cílem v rámci bakalářské práce je prohloubit své znalosti v problematice rizikového chování dětí a s pomocí vědeckých poznatků a teorií si utvořit názor na společností neakceptované chování dětí a adolescentů. Práce pro mne je základem a obohacením práce lektora v předmětném preventivním programu. Současně bych rád prostřednictvím bakalářské práce přispěl k ověření výsledků programu a předložil je realizátorům i zadavatelům, kterými jsou převážně Orgány sociálně - právní ochrany dětí v regionu Svitavska. Bakalářská práce a její výsledky tak budou využitelné především pro realizátory programu – pracovníky Bonanzy Vendolí, z.ú., zadavatele - Orgány sociálně – právní ochrany dětí z regionu Svitavska, školská zařízení v regionu Svitavska, případně pro realizátory obdobných preventivních výchovných programů v České republice.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Problematika dětské delikvence, predelikvence a rizikového chování

V praxi je většinou společností odmítané chování adolescentů zkoumáno z pohledu širokého spektra vědeckých oborů od psychologie, pedagogiky, sociologie až po adiktologii, kriminologii, atd. Každá z těchto vědeckých disciplín uplatňuje během zkoumání takového chování vlastní kritéria a kontext daného oboru. Takové chování je posuzováno především v kontextu sociálním, normativním či zdravotním. Terminologie dále významně podléhá mimo jiné atmosféře ve společnosti a historickým okolnostem, vnímání míry rizika konkrétních projevů je navíc závislé i na kontextu situačním. Nejen tímto je způsobena značná různorodost v pojmosloví dané problematiky a v interpretaci významu jednotlivých termínů (Sobotková, 2014).

1.1 Vymezení základních pojmů

Pro účely této bakalářské práce je nejprve nutné objasnit význam pojmů, které souvisí s problematikou rizikového chování u dětí a jeho prevencí. V rámci humanitně zaměřených vědeckých oborů není neobvyklé, že jsou konkrétní odborné termíny různými odborníky interpretovány odlišně, například z důvodu rozdílného náhledu způsobeného jejich odlišným odborným zaměřením. Ani pojmosloví týkající se problematiky rizikového chování není v tomto případě výjimkou.

Existuje mnoho konceptů vysvětlujících vznik a existenci rizikového chování z hlediska biologického, psychologického, sociálního či jejich vzájemných kombinací (Dolejš, 2010). Medicína, konkrétněji epidemiologie zpočátku uvažovala o riziku a rizikovém chování víceméně v kontextu biologickém, především pak ve vztahu k nemocnosti a úmrtnosti. Rizikové faktory byly v zásadě identifikovány na úrovni lidského těla a do jisté míry i na úrovni fyzického prostředí jako činitelé indikující či zvyšující pravděpodobnost zdravotních komplikací. Teprve později se objevují tendence chápat i společenské prostředí a hlavně chování jedince jako možný ohrožující faktor lidského zdraví. V rámci medicíny se tak užívá termín rizikové chování, které je v jejím případě vztaženo ke stavu zdraví či nemoci. Nicméně dnes již víme, že pro komplexní pochopení rizikového chování a jeho dílčích aspektů je třeba brát v potaz nejen možné zdravotní důsledky z něj vyplývající, ale též dopady, které může mít rizikové chování na psychický stav jedince či

jeho důsledky v rámci uspořádání a fungování společnosti a jejích norem, a dokonce i potencionální výhody a relativní, subjektivní přínos, který z rizikového způsobu chování pro jedince vyplývá – například uznání vrstevníků či pocit autonomie (Jessor, 1991).

V rámci sociálních věd je rizikové chování posuzováno v souvislosti s psychosociálním stavem jedince. Zkoumán je vliv chování, které je v nesouladu s normami společnosti, na vztahy dospívajícího s ostatními členy společnosti, jeho cítění a prožívání rizikových situací či souvislost konkrétních charakterových vlastností jedince nebo jeho pozice ve společnosti (např. ve třídním kolektivu či mezi rodinnými příslušníky) s projevy rizikového chování (Miovský et al., 2015).

Z pohledu psychologie je rizikové chování zkoumáno například prostřednictvím hledání souvislostí mezi takovýmto chováním a osobnostními rysy adolescentů. Několik studií prokázalo, že impulzivita je v různých věkových kohortách adolescentů ve velmi úzkém vztahu s rizikovým chováním. Dále může souviset s rizikovým chováním například fyzická agresivita či negativní sebehodnocení adolescenta (Dolejš, 2014).

Klíčové pro tuto práci je charakterizovat samotný termín „**rizikové chování**“. Miovský a kolektiv (2015, 161) ho obšírně ohraničuje jako termín zahrnující „*rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální nebo psychologické fungování jedince anebo ohrožují jeho sociální okolí, přičemž ohrožení může být reálné nebo předpokládané*“.

Dolejš (2010, 9) označuje pojmem rizikové chování „*takové chování jedince nebo skupiny, které zapříčiňuje prokazatelný nárůst sociálních, psychologických, zdravotních, vývojových, fyziologických a dalších rizik pro jedince, pro jeho okolí a/nebo pro společnost*“.

Gullone a Moore (2000) ve své definici rizikového chování zohledňují i jeho možný subjektivní přínos. Definiují ho jako takové jednání, které zahrnuje potenciální negativní důsledky (nebo určitou ztrátu), jistým způsobem vyvážené subjektivně vnímanými pozitivními dopady (nebo určitým ziskem).

Jessor (1991) uvádí jako konkrétní možné dopady rizikového chování například změnu průběhu normálního fyzického vývoje dospívajícího, zmaření schopnosti vhodně si osvojovat žádané sociální role či nutné sociální dovednosti, komplikace v osvojení si smyslu pro adekvátnost svého chování či nevhodnou přípravu pro dosažení další vývojové fáze. Jako rizikové chování tedy označuje jakékoliv chování, které může narušit osvojování zmíněných psychosociálních aspektů zdárného vývoje v adolescenci.

Z významového hlediska je třeba od sebe odlišit pojmy „**rizikové chování**“ a „**riskující chování**“. Pro rizikové chování je charakteristické to, že riziko je v tomto případě neuvědomované a výskyt rizikového chování je podmíněný určitým motivem. V případě riskujícího chování si je aktér plně vědom rizika z něj vyplývajícího a riziko dokonce může být jedním z motivů chování (Miovský et al., 2015).

Šafářová (2002, in Sobotková, 2014) referuje o značně nejednotné skupině pojmů, popisujících jevy v nesouladu s normami stanovenými společností, které však nejsou z pohledu zákona pro společnost dostatečně nebezpečné na to, aby byly označeny jako trestný čin. Jsou to pojmy jako **problémové chování, antisociální chování, maladaptivní chování, delikvence, predelikventní chování, poruchy chování** atd.

Koudelková uvádí, že především pojem delikvence je díky jeho právnímu zakotvení frekventovaně používán v odborné literatuře na našem území (1992, in Sobotková, 2014). Termín delikvence a od něj odvozený termín predelikvence je v kontextu této práce důležitý nejen z hlediska zaměření výchovného programu právě na predelikventní jedince. Matoušek a Kroftová (2003, 28) definují delikvenci a delikventní chování jako „*všechny typy jednání, jež porušují sociální normy chráněné předpisy včetně přestupků*“.

K pojmu rizikové chování se váže mnoho dalších pojmů, které mezi sebou mají poměrně úzký vztah nebo se do jisté míry významově překrývají. Skupina těchto pojmů je však silně nehomogenní. Termín rizikové chování lze chápat jako pojem nadřazený níže uvedeným termínům, používaným především v zahraniční literatuře:

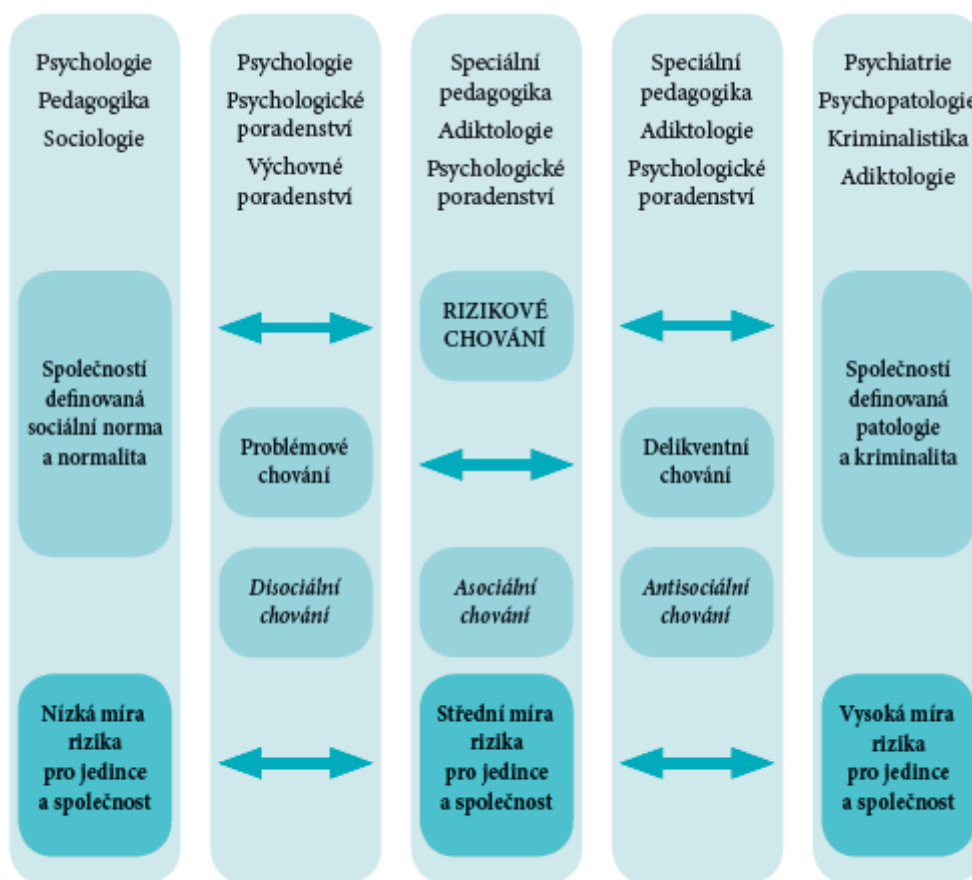
- **problémové chování** - tedy chování, které Jessor a Jessor (1997) definují jako takové, které se výrazně odchyluje od společenských norem a díky tomu je pro společnost zdrojem obav,
- **antisociální chování** - Clarke a kolektiv vymezují tento výraz k „*označení agresivní, zstrašující nebo destruktivní činnosti, která negativně ovlivňuje kvalitu života jiných osob, zvláště pokud jde o aktivity trvalé nebo opakované*“ (2011, in Miovský et al., 2015, 169),
- **predelikventní a delikventní chování** - tzn. „*všechny typy jednání, jež porušují sociální normy chráněné předpisy včetně přestupků*“ (Matoušek a Kroftová, 2003, 28).

Zásadní je vzájemné srovnání výše uvedených jevů. Osobně považuji **maladaptivní chování, predelikventní a delikventní chování** jako vzrůstající závažnost problémů ve

výchově. Tyto tři charakteristiky současně chápou jako vzájemně se prolínající. Počínají nízkou mírou adaptace, pokračující **predelikventním chováním** a následně **chováním delikventním**. **Antisociální chování** je do jisté míry ekvivalentem těchto jevů užívaným především v rámci věd zabývajících se primárně společností, sociálními skupinami, jejich zákonitostem atd.

Vzájemné srovnání výše uvedených termínů je velmi dobře vyobrazeno na níže uvedeném diagramu z knihy Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů (Dolejš, 2010, 21).

Diagram 1: Pojmy vážící se k rizikovému chování a jejich vzájemný vztah

Námět: Hodovský, Dopita, Ondřejkovič a kolektiv, 2002 a Lang, 2006.

Jak již vyplývá z výše zmíněného, s pojmy jako rizikové chování nebo delikvence velmi úzce souvisí nároky společnosti na její členy a též sankce za případné vychýlení se od těchto nároků a standardů. Vývoj lidského společenství do jisté míry determinuje chování lidských bytostí jako členů této společnosti a vytváří silný tlak na dodržování většinou uznávaných pravidel, která však též podléhají kontinuu vývoje společnosti. Společenská

norma je tedy konstruktem umělým, tvořeným a přetvářeným členy společnosti v čase (Dolejš, 2010).

Norma, v překladu z latiny „měřítko“, je dle Jandourka (2001, 171) definovatelná třemi způsoby, a to jako „*podobnost, kterou je možno pozorovat v chování většího množství lidí*“, dále jako „*hodnocení chování ze strany společnosti*“ nebo jako „*závažný požadavek týkající se nějakého chování*“. Sociální normy jsou závazné pro členy společnosti (Urban & Dubský, 2008).

Jednou ze základních funkcí sociální normy je fakt, že na jejím základě lze stanovit, co je v rámci fungování ve společnosti v souladu s jejími pravidly (tedy splňuje podmínky tzn. „**normality**“), jaké projevy chování jsou stále společensky přijatelné, ačkoliv se už od normy mírně vychylují, co se od této normy vzdaluje významně, a je tedy abnormální či co je ve velkém nesouladu s normou a lze tak označit za deviantní. Kritéria normality, tedy stavu, který je v souladu s normami, se tak v důsledku vývoje a změny norem neustále mění. **Deviaci** neboli výraznou odchylku od společenské normy lze stanovit z několika možných úhlů pohledu, a to: „*a) definice vycházející z porušování zákonných kodifikovaných norem, b) definice orientované na porušování sociálně-společenských norem, c) definice zaměřené z očekávaného chování v určitých situacích, d) definice orientované na sankce, f) definice zaměřené na kognici, morálku, superego*“ (Dolejš, 2010, 18). Deviace má ve společnosti poměrně pejorativní konotaci, nicméně není na místě vnímat ji jako jev nutně negativní či patologický. Existují jak deviace negativní, tak i deviace v pozitivním směru od normy, které mohou mít potenciál nastolit kladný trend ve vývoji budoucích záležitostí. Příkladem může být průkopnický inovátor na poli vědy atd. (Mioviský et al., 2015).

Normy lze dělit mnoha způsoby, jedním z nich je dělení norem na obecné a partikulární. Obecné normy jsou závazné pro všechny členy dané společnosti, normy partikulární pouze pro určitou část společnosti. Dalším podstatným způsobem dělení norem je na normy formální, tedy písemně či jinak zakotvené, a neformální, předávané tradiční formou, většinou z generace na generaci (Mioviský et al., 2015).

Mioviský (2015) dále uvádí, že na poli primární prevence se setkáváme s čtyřmi různými pohledy na normu a normalitu – statistický, sociokulturní, funkcionalistický a pohled vztahený k ideálnímu stavu. Pohled statistický souvisí s jevy, které se dají objektivně kvantifikovat. Jevy jsou posuzovány většinou ve vztahu s Gaussovou křivkou, tedy tzn. normálním rozdělením. Gaussova křivka nám říká, že 68 % jevů se vyskytuje v pásmu jejich průměru. Sociokulturní pohled na normalitu vychází z kontextu chápání normality

v rámci uspořádání určitého společenství či skupiny lidí. Takovou skupinou může být například rodina, vrstevnická skupina či subkultura okolo určitého hudebního žánru atd. Funkční norma se odvíjí od toho, co lze fungujícím způsobem uplatnit v rámci chodu společnosti. Pohled vztažený k ideálnímu stavu vychází především z etických a morálních hodnot a je často zakořeněný v náboženských či filosofických naukách. Dosažení ideálního stavu je však nedosažitelná, utopická představa.

Přiblížit zúčastněným dětem funkci normy je dle mého názoru jedním ze zásadních cílů výchovného programu „Drž se na uzdě“. Pomáhá dětem ujasnit si, co je v konkrétních situacích v rámci společenské interakce normou, proč je z hlediska fungování společnosti nezbytné, aby byly tyto normy dodržovány, a jaký může být důsledek jejich překročení. A to jak v negativním, tak ale i v pozitivním směru. Například - dítě je neobvykle ochotné pomoci ostatním s domácími úkoly a na základě toho ho začne zbytek kolektivu využívat. *„Nedostatek vodítek k tomu, co je povolené a co už jde mimo hranice tzv. správné interakce by představoval problém, neboť bychom nevěděli, co ti druzí v té které situaci (byť banální) udělají“* (Urban & Dubský, 2008, 28).

Z etymologického hlediska pochází termín **prevence** z latinského slova *praevenire*, které lze přeložit jako „předejít“ či „zabránit“. Vedle pojmu „**prevence**“ se můžeme setkat také s termínem „**profylaxe**“ (Bubelíni, 2001). Jako opak termínu prevence lze vnímat pojem „**represe**“, tedy potlačení. Prevenci lze rozlišovat několika způsoby, a to mimo jiné na **specifickou**, která je zaměřena na určitou konkrétní formu rizikového chování, a na prevenci **nespecifickou**, která může mít za cíl působit na životní styl adolescenta jako celek. Jako nespecifická prevence mohou působit dle Hutyrové, Růžičky, Spěváčka a kol. (2013) například volnočasové aktivity jako sportovní či rukodělné kroužky.

V rámci specifické prevence uvádějí někteří autoři další způsoby preventivního působení. Těmi jsou univerzální neboli **všeobecná prevence**, **selektivní prevence** a **prevence indikovaná**. Hranice mezi těmito třemi způsoby působení nejsou snadno vymežitelné. Všeobecná prevence si klade za cíl zabránit výskytu rizikového chování u populace, u které je pravděpodobnost rizikového chování rovna průměru. Intervence v rámci všeobecné prevence tak probíhají především v prostředí základních a středních škol. Selektivní prevence je určena jedincům, u kterých je zvýšená pravděpodobnost rizikového chování, například z důvodu problematického rodinného zázemí či příslušnosti k minoritní národnosti atd. Cílem je zabránit projevům rizikového chování. Intervence probíhá především v prostředí rodiny, hudebních či nízkoprahových klubů, komunitních center, hudebních a jiných festivalů, ale i v prostředí škol. Indikovaná prevence se zaměřuje na

takové jedince, u kterých se již jednorázově vyskytl jeden či více projevů rizikového chování. Cílem indikované prevence tak je předejít dalšímu výskytu těchto jevů či snížit frekvenci jejich výskytu. Působení indikované prevence se nejčastěji odehrává ve specializovaných poradenských zařízeních, například střediscích výchovné péče, speciálních pedagogických centrech nebo pedagogicko – psychologických poradnách (Miovský et al., 2015).

Večerka (1997) uvádí základní způsob dělení prevence jako dělení na **primární**, **sekundární** a **terciární**. Pojem primární prevence lze vyložit jako „*jakýkoli typ výchovné, vzdělávací, zdravotní, sociální či jiné intervence směřující k předcházení výskytu rizikového chování, zamezující jeho další progresi, zmírňující již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhající řešit jeho důsledky*“ (Miovský et al., 2015, 143). Primární prevence je základním kamenem odolnosti jednotlivce i ohrožených skupin. Primární preventivní programy tak mají za cíl podchytit projevy rizikového chování co nejdříve, dítě či adolescenta od těchto jevů neizolovat, ale vštípit mu postoje a způsoby jednání nutné pro fungování v souladu s normami dané společnosti. Především jde o optimalizaci sociálních i materiálních podmínek a správné fungování prosociálních aktivit, vedoucích k adekvátní socializaci jedinců (Večerka, 1997).

Na rozdíl od primárních preventivních programů jsou sekundární preventivní programy (a sekundární prevence obecně) zaměřeny na jedince, kteří již vykazují jisté formy rizikového chování. Takové programy si kladou za cíl snížit projevy rizikového chování na minimum. Program „Drž se na uzdě!“ je na pomezí primární a sekundární prevence, jelikož se v něm vyskytují jak děti, které již vykazují prvky rizikového chování, tak děti, které mají výrazné předpoklady k budoucímu rizikovému chování.

V České republice se setkáváme s dělením preventivního působení do dvou obsáhlých oblastí – metody prevence sociální a metody prevence situační. Jednou z podoblastí sociální prevence jsou takzvané resocializační programy. Jako resocializační program lze označit i program „Drž se na uzdě!“. Cílem resocializačních programů je zmírnit projevy rizikového chování u adolescentů a pozměnit jejich nepříznivou hodnotovou orientaci prostřednictvím posílení kamarádských a jiných pozitivních vazeb s jejich vrstevníky. Lektory těchto programů by tak měli být prosociálně orientovaní mladí lidé ne výrazně starší než účastníci programů (Havrdová, 2007).

1.2 Emoční a kognitivní vývoj ve vztahu k rizikovému chování, predelikvenci a delikvenci

Cílovou skupinou preventivního programu „Drž se na uzdě!“ jsou děti ve věku 10 – 15 let. Obšírně lze tedy účastníky programu, s přihlédnutím k individuálním rozdílům, označit jako adolescenty procházející fází dospívání. Dospívání je období charakteristické jak prudkým tělesným rozvojem, tak i značnými změnami v oblasti psychiky jedince. Ty jsou charakteristické mimo jiné výraznou emoční nestálostí, přecitlivělostí na vnější podněty, změnou pudových tendencí nebo rozvojem vyspělého, abstraktního myšlení a s ním spojenou změnou sebepojetí (Langmeier & Krejčířová, 2006).

O období dospívání se z psychologického hlediska jako jeden z prvních zabýval americký psycholog Granville Stanley Hall. Ten dospívání označil především za období emočního neklidu a bouření (Arnett, 2006).

Langmeier a Krejčířová (2006) období dospívání vzhledem ke značné interindividuální variabilitě volně rámuje jako období mezi desátým a dvacátým rokem života jedince. Dospívání dále konkretizují z důvodu prudkých změn dělením na období **pubescence** (cca 11 až 15 let) a období **adolescence** (cca 15 až 22 let). Totožné dělení užívá i Vágnerová (1999). Období pubescence, do kterého se tedy dle tohoto způsobu členění řadí i účastníci programu, Langmeier a Krejčířová (2006) dále člení na dvě fáze. První je fází **prepuberty**, kterou lze ohraničit mezi prvními znaky pohlavního dospívání a nástupem menstruačního cyklu u dívek a první emise semene u chlapců. U dívek končí období pubescence kolem 13. roku, u chlapců to bývá o jeden či dva roky později. Po fázi prepuberty následuje dle Langmeiera a Krejčířové (2006) fáze „**vlastní puberty**“, která trvá do dosažení schopnosti k reprodukci.

Macek (2003) přistupuje ke členění adolescence jiným způsobem. Životní etapu adolescence ztotožňuje s obdobím druhého desetiletí života jedince. Toto období následně dělí na tři úseky – **adolescenci ranou, střední a pozdní**. V této práci se přednostně věnují období rané a střední adolescence vzhledem k věku účastníků programu. Se stejným členěním fází adolescence pracují i Kabíček, Scémy a Hamanová (2014).

Ranou adolescenci lze z hlediska tohoto věkového vymezení ztotožnit s fází prepuberty tak, jak ji vymezují Langmeier a Krejčířová (2006), je tedy pro ni charakteristická změna tělesné konstituce a pohlavního dozrávání. Macek (2003) zdůrazňuje, že některé psychické jevy a změny vyskytující se v období rané adolescence (například zvědavost v oblasti sexuality) mají svou příčinu právě v tělesných změnách typických pro toto období. Další

typické změny mohou mít kořeny v okolnostech vyplývajících z podmínek daných společností. Tento fakt spolu s poznatkem, že v tomto období většinou na rozdíl od střední adolescence (pro kterou je typická) chybí výraznější kontrola vlastního chování, osobně vnímám jako poměrně přirozený rizikový faktor tohoto období (Macek, 2003).

Erikson (1999) označuje ranou adolescenci za stádium vývoje osobnosti, které je typické psychosociálním rozporem mezi zručností proti nedostačivosti. Dítě si v tomto stádiu podle Eriksona osvojuje mimo jiné pravidla spolupráce a hierarchii pracovních pozic a rolí.

V období mezi jedenácti či dvanácti až čtrnácti či patnácti lety, tedy na pomezí časné neboli rané adolescence a střední adolescence, si dítě za doprovodu rychlého rozvoje kognitivních schopností postupně osvojuje i schopnost abstraktního myšlení. Přechází tak ze stádia tzv. konkrétních operací do stádia operací formálních. Je schopno posuzovat fakta hypoteticky, představit si více možných scénářů různých teorií, odpoutat se při uvažování od podkladu reálných faktů a především tak vnímat význam abstraktních pojmů. Díky tomu je možné s dětmi na programu hovořit o tom, co mohou znamenat pojmy jako zodpovědnost, respekt atd. a jak tyto pojmy vnímají (Piaget & Inhelderová, 2010).

Změny prožívání souvisí ve velké míře s hormonálními změnami v organismu, které podmiňují změny tělesné. Důvodem může být dle Vágnerové (1999) dále i nejistota pramenící z nových nároků na adolescenta či postupná ztráta dřívějších jistot v podobě závislosti na rodičích. Špatná orientace ve vlastních pocitech, konflikty pocitů a malá zkušenost s jejich kontrolou může způsobit, že se adolescent stává více reaktivním. „*Puberta bývá z tohoto hlediska nazývána obdobím druhé fáze vzdoru (první je v batolecím věku)*“ (Kabíček, Csémy, & Hamanová, 2014, 23). Silné emoční stavy bývají krátkodobé a rychle je může vystřídat stav apatie. Adolescenti začínají rozeznávat rozdíl mezi působením na okolí a vnitřním prožíváním emocí, mnohdy se mohou více uzavírat do sebe.

V období střední adolescence nastupuje, nejen díky již osvojené schopnosti abstraktního myšlení, výrazná změna v prožívání jedince. Charakteristické je hledání vlastní identity a autenticity osobnosti či snaha integrovat dosavadní role do rolí, které adolescent do budoucna zamýšlí (Kabíček, Csémy, & Hamanová, 2014).

Typické je též pátrání po vlastní pozici ve společnosti nebo vymezování se proti ní, například prostřednictvím nekonvenčního oblečení či příslušností k určité alternativní subkultuře. Adolescent se v tomto období pomalu přestává vázat na rodiče a velkou roli v jeho životě začínají hrát vrstevníci. Díky již nabyté schopnosti abstraktního uvažování jsou adolescenti schopni představit si ideální scénář a jsou schopni ho více či méně

konfrontovat se skutečným stavem věcí, z čehož mohou v případě nesouladu plynout pocity zklamání či další konflikty s rodiči apod. V této souvislosti již adolescenti začínají vnímat také mravní a etické konvence. Během střední adolescence přibývají kontakty s druhým pohlavím a sexuální experimentování, výjimečné nebývá ani experimentování homosexuálního charakteru (Macek, 2003).

Výrazné proměny v uspořádání společnosti, způsobené trendem urbanizace a prudkého rozvoje technologií, které se udály hlavně v druhé polovině 20. století, způsobily radikální změny v mnoha oblastech života. Vedly mimo jiné ke změnám v uspořádání rodinného soužití či ke změnám podmínek na trhu práce. Dospívající se tak v dnešní době musí potýkat nejen s dramatickými fyzickými změnami, ale také se spletitou, dynamickou a neustále se vyvíjející společenskou situací, která může být pro dospívající jedince mnohdy velmi matoucí (Kabíček, Csémy, & Hamanová, 2014).

Ze strany společnosti dochází v období střední adolescence ke změnám očekávání a nároků na dítě. Společnost chápe období adolescence především jako přípravu pro role očekávané od dospělého jedince odpovídajícího normě – především na roli vyplývající z budoucího povolání či role partnera, dále rodiče atd. (Macek, 2003).

V této souvislosti Erikson (1999) udává období adolescence jako období zmatení těchto rolí, vyplývajících z očekávání ze strany společnosti. Označuje adolescenci také jako epizodu charakteristickou konfliktem sebeuvědomění, ve které má jedinec za úkol najít a přijmout svou roli ve společnosti. Uvědomit si a kriticky zhodnotit, jaká jsou jeho očekávání od společnosti a co jí může nabídnout on sám, čím může být ostatním užitečný.

Pro realizátory programu „Drž se na uzdě“ jsou poznatky o výše uvedených vývojových stádiích stěžejní pro určování cílů výchovného působení u každého konkrétního účastníka programu. Je třeba velmi důsledně zohledňovat schopnosti vyplývající z vývojového stádia každého do programu zapojeného adolescenta a přizpůsobit skupinové i pracovní aktivity možnostem každého jednotlivce. Z tohoto důvodu je zohlednění vývojového stádia klíčové pro tvorbu individuálních plánů ke každému ze zúčastněných adolescentů a současně i plánování veškerých programových činností.

1.3 Druhy rizikového chování, jeho projevy a specifika

K úspěšnému preventivnímu působení je nutné porozumět mimo jiné motivaci k rizikovým způsobům chování. Kloep, Guney, Cok & Simsek (2009, in Miovský et al., 2015) člení motivy rizikového chování do tří kategorií:

1) nezodpovědné rizikové chování – motivem není samotné rizikové chování, ale spíše prožitek či důsledek rizikového chování. Jedinec je sice schopen hrozící riziko zhodnotit, avšak dá přednost benefitu, který takové chování přináší. Příkladem může být nechráněný sex,

2) publikem kontrolované rizikové chování – motivací je v tomto případě názor okolí. Jedinec se např. chová rizikově za účelem uznání svých vrstevníků nebo proto, že se obává ztráty jejich pozornosti vůči němu,

3) vzrušení vyhledávající chování – účelem je vyhledávání nových nezvyklých zážitků a hledání vlastních hranic. Typickým příkladem takového rizikového chování jsou adrenalinové sporty.

Jessor (1991) vyzdvihuje fakt, že rizikové chování může u adolescentů plnit některé podstatné funkce, konkrétně může pro některé adolescenty například představovat jen obtížně zastupitelný zdroj sociálních kontaktů. Uvádí, že projevy rizikového chování mají u adolescentů mnohdy instrumentální charakter a možné cíle takového jednání – například dosažení uznání od vrstevníků, subjektivní osamostatňování se od rodičů či zvládnutí úzkosti – jsou v normě vzhledem k vývojovému stádiu adolescentů.

Ačkoliv jsou prvky rizikového chování v dospívání normální, rizikové chování jako řešení konkrétních problémů v dospívání může pro adolescenty do budoucna vyústit v celou řadu závažných komplikací na úrovni zdravotní či sociální. Moffittová (1993) rozlišuje dva typy delikventních pachatelů. Jeden typ se projevuje delikventně po značnou část života, kdežto druhý typ pouze během období dospívání. Během dospívání však nelze určit, zda má delikvent předpoklady k celoživotnímu nepřizpůsobivému chování, jelikož projevy obou typů delikventů jsou během dospívání totožné. Rozdíl mezi pachateli v období adolescence a pachateli „celoživotními“ je hlavně ve způsobu prožití dětství a životních podmínkách během něj. Jako rizikové faktory objevující se v dětství „celoživotních“ pachatelů vnímá Moffittová (1993) především špatné prenatální podmínky, nevhodné domácí zázemí, rozvod rodičů či výchovu pouze jedním rodičem. S téměř současnou teorií Moffittové je v souladu i poměrně starší názor G. S. Halla (1904, in Arnett, 2006), který tvrdí, že období vzpoury a s ní se pojící drobné kriminality je během dospívání jev přirozený. Hall (1904, in Arnett, 2006) zároveň v souladu s dnešními poznatky konstatuje, že v období adolescence mají jedinci z hlediska vývoje nejvíce tendence vyhledávat nové zážitky a zkoušet nepoznané.

Stejně jako existují rizikové faktory, které mohou významně zvýšit pravděpodobnost výskytu rizikového chování u dospívajících, existují i takzvané faktory protektivní, které

naopak pomáhají dospívajícím vyhnout se rizikovému chování či ve zdraví a bez následků překonat období takového chování (Kolektiv autorů, 2002).

Jessor (1991) dbal na komplexní vysvětlení příčiny rizikového chování a stanovil pro něj socio-psychologický rámec, v rámci kterého vymezuje pět oblastí, které jsou zdrojem jak protektivních, tak rizikových faktorů vztahujících se k rizikovému chování:

- společenské prostředí (rizikové faktory: chudoba, příslušnost k menšinové rase; protektivní faktory: kvalitní a bezpečná škola, rodinná soudržnost atd.),
- subjektivně vnímané prostředí (rizikové faktory: špatný vzor chování či konflikt s rodiči; protektivní faktory: adekvátní kontrola rizikového chování),
- osobnost jedince (rizikové faktory: nízké sebevědomí, šance na úspěch subjektivně vnímány jako nízké; protektivní faktory: pozitivní hodnocení zdraví a úspěchu),
- chování jedince (rizikové faktory: špatný školní prospěch; protektivní faktory: docházení do zájmového kroužku, podílení se na náboženských praxích),
- faktory dědičnosti (rizikové faktory: nadměrná konzumace alkoholu v rodině; protektivní faktory: vysoká inteligence rodičů).

Podstatný vliv mají také změny odehrávající se v rámci těchto oblastí. Rizikové či protektivní faktory patřící do těchto oblastí mohou mít přímý vliv na míry výskytu rizikového chování u dítěte či se navzájem nepřímo ovlivňovat. Všechny faktory dospívajícího vstupují do interakce na mnoha úrovních, například v rovině vrstevnických vztahů či situace doma nebo ve škole (Jessor, 1991).

S protektivními i rizikovými faktory souvisí pojem resilience. Jedná se o schopnost odolávat negativním jevům. Resilienci je možno posilovat, a to nejen snižováním rizikových faktorů, ale především posilováním kompetencí a pocitu sebejistoty. Úroveň resilience je individuální a vliv na ni má především několik faktorů: stabilní, pozitivní vztah dítěte s alespoň jedním dospělým, náboženské a spirituální zakotvení, realistické očekávání vůči dítěti v oblasti jeho vzdělávání, pozitivní a stabilní rodinné prostředí a emoční inteligence (Kolektiv autorů, 2002).

Úkolem preventivních programů jako je program „Drž se na uzdě!“ a dalších způsobů preventivního působení na adolescenty by tak mělo být dle mého názoru mimo jiné především pokusit se přiblížit adolescentům atraktivní, avšak nerizikové alternativy rizikovým aktivitám. Takové aktivity by pro adolescenty měly být vhodným, rozvíjejícím a odměňujícím zdrojem nových výzev a zážitků v době, kdy je vyhledávají.

Miovský a kolektiv uvádí několik obecnějších kategorií, do kterých lze projevy rizikového chování rozčlenit. Pro účel zkoumání vlivu programu na výskyt rizikového chování jeho účastníků jsem vybral některé konkrétní projevy spadající do těchto obecných kategorií především na základě tematického zaměření programu (Miovský, 2015).

- rizikové zdravotní návyky (konzumace alkoholu, kouření cigaret či jiných tabákových výrobků, konzumace drog, ale i nevhodné stravovací návyky nebo nedostatek či přebytek pohybové aktivity),
- rizikové sexuální chování (např. předčasné zahájení pohlavního života, promiskuita, nechráněný pohlavní styk, pohlavní styk s rizikovými partnery, předčasné mateřství a rodičovství),
- agresivní chování (např. násilné chování, šikana, týrání, rasová nesnášenlivost a diskriminace některých skupin, extremismus),
- delikventní chování ve vztahu k hmotným majetkům (např. krádeže, vandalismus, sprejerství),
- hráčství (gambling),
- rizikové chování ve vztahu ke společenským institucím (např. problémové chování ve škole - záškoláctví, neplnění školních povinností, předčasné ukončení vzdělávání),
- rizikové sportovní aktivity (např. adrenalinové sporty).

Výše již mnohokrát citovaný průkopnický americký psycholog Richard Jessor na základě svého longitudinálního výzkumu psychosociálního vývoje v adolescenci uvádí fakt, že mezi jednotlivými druhy rizikového chování u adolescentů existuje jakási struktura - některé druhy rizikového chování mají tendenci objevovat se u adolescentů častěji společně, navzájem usnadňují svůj výskyt a mají veskrze totožné příčiny výskytu. Podle Jessora (1991) jsou to především následující jevy: delikvence, zneužívání návykových látek a rizikové sexuální chování, jejichž četnosti výskytu spolu navzájem silně korelují. Jessor (1991) zároveň označuje tyto tři jevy jako jevy problémového chování. Tento fenomén nazývá „**syndromem rizikového chování**“. Některé z těchto projevů jsou rizikovými pouze v kontextu věku, „syndrom rizikového chování“ tak bývá často opatřen příviskem „v dospívání“. Jessor nachází paralelu mezi „syndromem rizikového chování“ a konceptem životního stylu, který lze též definovat jako soubor vzorců chování, které jsou určitým způsobem organizovány, uceleny a do jisté míry prezentovány navenek ostatním

členům společnosti. Na základě toho uvádí, že je nutné výchovně či preventivně působit na adolescenta a jeho životní styl jako celek, nikoliv na jednotlivé projevy rizikového chování zvlášť.

2. Způsoby preventivního působení na delikventy, predelikventy a děti s projevy rizikového chování

Program „Drž se na uzdě!“ se vzhledem k účastníkům pohybuje na hranici primární a sekundární prevence. Jedná se v jeho případě o děti, u kterých byl již rozpoznán výskyt konkrétních problémů nebo problému (takzvaná indikovaná prevence) nebo je na základě různých předpokladů, ať už vycházejících z prostředí nebo z osobnostních charakteristik, vysoce pravděpodobné, že u nich problém do budoucna vyvstane - tedy selektivní prevence (Mrazek & Haggerty, 1994).

Tyto typy prevence jsou charakteristické několika důležitými atributy:

1) včasnost rozpoznání problémů, které mají obecnou platnost - základem úspěšné prevence je včasné rozpoznání problémů a hledání způsobů jejich řešení. Opatření musí být konkrétní, nikoliv pouze formální (Miovský, Skácelová, Čablová, Veselá, & Zapletalová, 2012).

Odpovědnost za včasné nalezení problému a hledání způsobů jeho řešení je úkolem Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). OSPOD je garantem ochrany práv dítěte a jeho zdravého vývoje a v této souvislosti spolupracuje s řadou dalších subjektů. Těmi jsou například školy, školská zařízení, lékaři, zdravotnická zařízení, neziskové organizace, policie, soudy apod. Právním rámcem fungování OSPOD je zejména zákon o sociálně-právní ochraně č. 359/1999 sb. , kde je uvedeno, že OSPOD je povinen vyhledávat děti uvedené v paragrafu 6, to znamená mimo jiné i děti s projevy predelikventního a delikventního chování. Dalšími právními normami určujícími činnosti OSPOD je Zákon o rodině č. 89/2012 sb. a Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 sb.

2) zacílenost - důležité je určení adekvátního postupu - soustředit se na podstatné, pojmenovat problém a nastavit parametry postupu. Tedy stanovit, čeho se má dosáhnout, jakým způsobem, jaké prostředky jsou vzhledem k cíli k dispozici, vymezit role participantů a určit způsoby vyhodnocování cíle (Miovský, Skácelová, Čablová, Veselá, & Zapletalová, 2012).

3) dlouhodobost - je nutné brát v potaz, že řešení problému nebude okamžité, ale je třeba věnovat mu pozornost dlouhodobě, tzn. například po programu by měly následovat podpůrné činnosti, v případě „Drž se na uzdě!“ např. program upevňovací. Klíčová je podpora celé rodiny. V případě endogenních problémů jsou součástí Individuálního plánu ochrany dítěte (dále jen IPODu) služby zaměřené na jejich eliminaci, tedy například

psychologická nebo psychiatrická pomoc (případně rodinná terapie). Pokud není příčina zjevná, k jejímu nalezení může dopomoci především pedagogicko – psychologická poradna, která může OSPODu doporučit další postup a může též být případně dále participantem na takovém postupu. Součástí dlouhodobého působení je také cílená nabídka takzvaných sociálně aktivizačních služeb pro rodiny předelikventů (dětí zapojených do programu). Jedná se o sociální službu podle zákona o sociálních službách číslo 108/2006. V rámci programu „Drž se na uzdě!“ je jako sociální služba poskytována až na výjimky všem rodinám.

4) soustavnost - tedy potřeba pracovat s aktéry nepřetržitě, i v případě, že se situace zlepší a vyřeší, součástí dlouhodobosti je vybavení aktérů procesu způsoby a možnostmi kontaktování OSPODu či jednotlivých služeb v rámci IPOD v případě potřeby.

5) jednotnost – součástí řešení jsou nejrůznější subjekty, jejichž role musí být projednány a vymezeny tak, aby jejich působení bylo jednotné a opatření nešla proti sobě, instituce a jejich působení by se měly doplňovat a působit jednotně směrem k cíli (Miovský, Skácelová, Čablová, Veselá, & Zapletalová, 2012).

6) komplexnost působení na dítě – jelikož rizikové chování je většinou zapříčiněno souhrou různých faktorů, je třeba působit na dítě celostně, zaměřit se nejen na osobnost a povahu dítěte (v našem případě tvorba individuálních plánů ke každému z dětí), ale též působit na širokou škálu možných zdrojů rizikového chování. V případě našeho programu je každé setkání s dětmi zaměřeno na určitou oblast sociálních dovedností, např. zpětná vazba, spolupráce, ale i hygiena, návykové látky atd. – vždy dle potřeb konkrétních zúčastněných dětí (Kabiček, Csémy, & Hamanová, 2014).

Jakmile je identifikován problém, na který může upozornit například škola, nastaví se cíl působení. Pokud se vyskytuje v kontextu rodiny, problém dostává do pole působnosti OSPOD, který je garantem a administrátorem působení na dítě. OSPOD se snaží postupovat ve shodě s rodinou, ale má díky své odpovědnosti k dispozici širokou škálu opatření majících za cíl zajistit zdravý vývoj dítěte. K dispozici má takzvaná výchovná, ochranná a trestní opatření. Výchovná realizuje samostatně, případně ve spolupráci s výchovnými institucemi (školou, Střediskem výchovné péče apod.) Ochranná opatření navíc se zdravotnickými zařízeními nebo se zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Část výše uvedených opatření podléhá rozhodnutí příslušného soudu. Trestní opatření jsou vázána výhradně na rozhodnutí soudu. Rámcem pro realizaci opatření je IPOD - individuální plán ochrany dítěte. Ve složitějších případech se IPOD sestavuje po setkání s rodiči nebo zákonnými zástupci, dalšími příbuznými a zástupci organizací,

zabývajících se péčí o děti. IPOD je částečně shrnutím zjištěných problémů a především nastavením konkrétního postupu jejich řešení. Kromě konkrétních opatření směřujících k nápravě obsahuje i rámcový časový plán včetně určení prostředků k jejich realizaci. V části případů se může jednat i o uložení konkrétních povinností, a to nejen dítěti, ale také rodičům nebo jiným zákonným zástupcům. Součástí IPOD jsou však především opatření vymezující roli dalších pomáhajících organizací. IPOD není definitivním dokumentem, ale je průběžně aktualizován podle vývoje situace dítěte.

3. Systém preventivního působení v regionu Svitavska

Systém preventivního působení ve Svitavách a regionu Svitavska byl zahájen v roce 1998, kdy byla usnesením zastupitelstva města založena tzv. komise pro prevenci kriminality. V komisi prevence jsou zastoupeny klíčové instituce, které se zaměřují na řešení problematiky sociálních deviací. Jedná se o zástupce okresního soudu, okresního státního zastupitelství, policie ČR, městské policie, střediska probační a mediační služby, zástupce odboru sociálních věcí a zdravotnictví MěÚ Svitavy a zástupce školských zařízení. Problematika dětské predeliktence a deliktence byla od počátku fungování komise její stěžejní součástí. V roce 1999 dosahoval počet činů jinak trestných spáchaných dětmi do 15 let a provinění spáchaných mladistvými do 18 let celkem 86 skutků. Prostřednictvím intenzivní práce, která je součástí tzv. Systému včasné intervence, se podařilo do roku 2014 snížit tento počet pod 20 skutků, spáchaných dětmi a mladistvými (Město Svitavy, 19. září 2016).

Systém včasné intervence (dále jen SVI) je ve Svitavách realizován jako pilotní projekt Republikového výboru pro prevenci kriminality České republiky. Na něm se podílí zástupci všech resortů zapojených do preventivního působení na děti a mládež v ČR. Gestorem SVI byl Odbor prevence kriminality MVČR (v současnosti Odbor bezpečnostní politiky a prevence kriminality MVČR). Tento významný projekt je realizován minimálně v 36 městech České republiky. Ve Svitavách byl projekt po městě Ostravě, kde byl zahájen v roce 1999, pilotně ověřován v roce 2004. *„Systém včasné intervence je způsob práce a komunikace v oblasti sociálně – právní ochrany dětí a mládeže a prevence kriminality, jehož prostřednictvím vykonávají sociální, zdravotní, justiční a školské orgány, Policie ČR, městská policie a nestátní organizace systematickou a nepřetržitou práci s kriminálně rizikovými dětmi a jejich rodinami“* (Město Svitavy, 19. září 2016).

„SVI je včasná intervence při predeliktentním a deliktentním jednání, včasná pomoc dětem opakovaně se dostávajících do sítě orgánů činných v trestním řízení a jejich rodinám, efektivní řešení konfliktních situací způsobených deliktentním chováním, prevence páchaní další trestné činnosti, odklon dětí a mladistvých od kriminální kariéry a cílená snaha o satisfakci oběti“ (Město Svitavy, 19. září 2016).

Primárním nástrojem pro dosažení shora uvedených cílů je informační systém SVI. Ten se skládá ze tří hlavních pilířů. Prvním z nich je tým pro mládež, druhý je informační systém a třetím pilířem je realizace konkrétních opatření pro řešení problémů jednotlivců

(predelikventů, delikventů) a jejich rodin (Prevence kriminality v České republice, 19. září 2016).

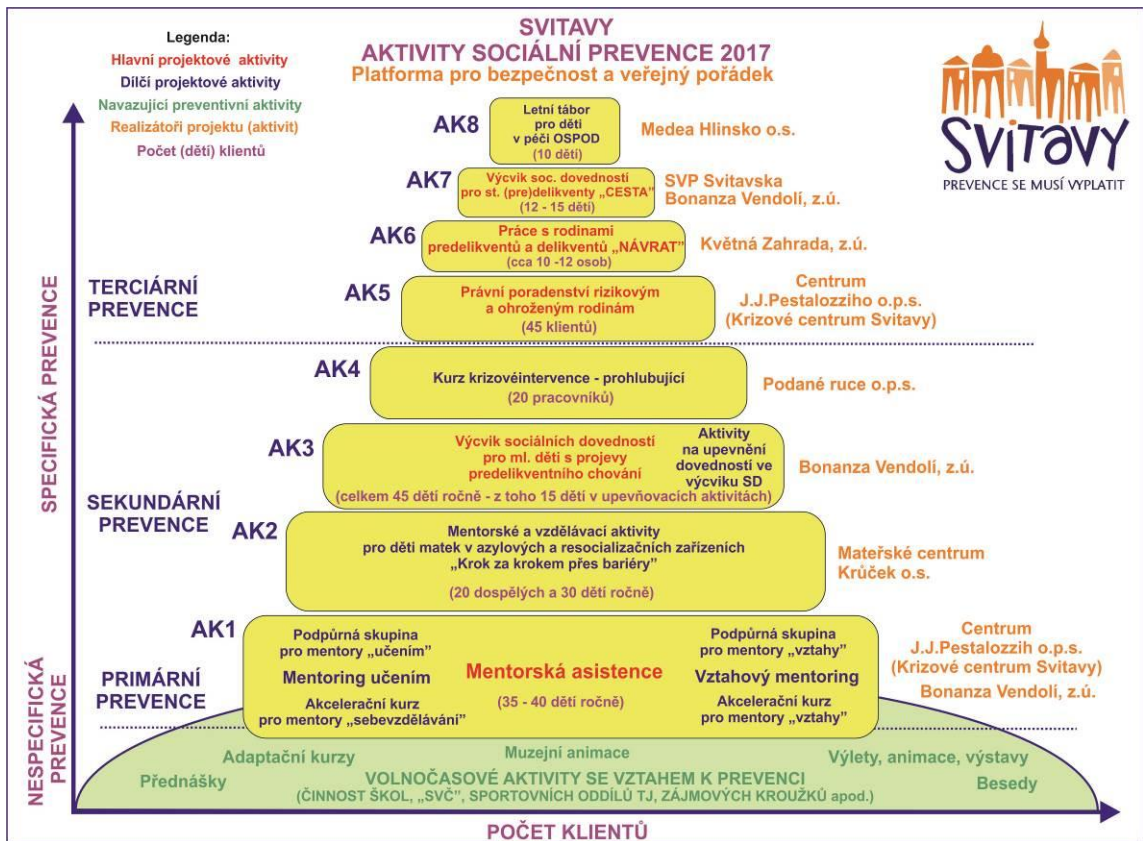
Tým pro mládež je skupinou odborníků zabývajících se dětskou predelikvencí a delikvencí na okresní úrovni a ve Svitavách je administrován místním Střediskem probační a mediační služby. Primárně je určen k řešení tzv. typických problémů dětské predelikvence a delikvence a sdílení dobré praxe mezi jednotlivými OSPOD v okrese Svitavy a jejich partnery. Jedním z úkolů týmu pro mládež je iniciování, sledování a vyhodnocování konkrétních programů v oblasti predelikvence a delikvence (Město Svitavy, 19. září 2016).

„Primárním nástrojem pro dosažení shora uvedených cílů je informační systém využívající maximální měrou moderní technologie. Snahou je pomocí počítačového propojení institucí zabývajících se trestnou činností dětí a mládeže a oblastí sociálně – právní ochrany urychlit a zefektivnit veškeré postupy a metody práce a využívat beze zbytku dnes velmi moderních legislativních nástrojů přijatých pro tuto oblast“ (Město Svitavy, 19. září 2016). Na informačním systému SVI se v průběhu let 2004 až 2016 podílelo více než 60 zástupců nejrůznějších organizací. Snahou IS SVI je věnovat se maximální měrou období dítěte před spácháním tzv. činu jinak trestného nebo spácháním provinění. V tomto období lze většinou pozorovat celou řadu signálů do budoucna naznačujících problematické, případně rizikové chování dítěte.

Třetí pilíř tvoří realizace konkrétních programů, projektů nebo opatření zaměřených na řešení problému dětské predelikvence a delikvence. V současnosti existuje v rámci SVI široká škála konkrétních programů, příkladem takového programu je i „Drž se na uzdě!“.

Dalšími programy, které spadají do této kategori jsou např. Výcvik sociálních dovedností pro starší predelikventy „Cesta“, práce s rodinami predelikventů a delikventů „Návrat“ atd. Diagram preventivního působení ve Svitavách se nachází níže (Město Svitavy, 20. února 2016).

Diagram 2: Schéma plánovaného preventivního působení na předelikventy a delikventy ve Svitavách pro rok 2017

4. Program „Drž se na uzdě!“ jako způsob řešení problematiky dětské predeliktence a rizikového chování

„Drž se na uzdě!“ je sociálně – aktivizační služba realizovaná pracovníky neziskové organizace Bonanza Vendolí z. ú. Služba je určena pro rodiny s dětmi ohroženými dlouhodobou krizí, kterou rodiče dětí nejsou schopni sami bez pomoci překonat. Je tak ohrožen další zdravý vývoj adolescentů. Příčinami těchto krizí nejčastěji bývá dlouhodobá nezaměstnanost rodičů, rozvod rodičů, problémy s bydlením, ale i například nedostatečná zralost rodičů či nedostatečné dovednosti rodičů v péči o dítě (například kvůli nízkému intelektu). Cílem služby je pomocí motivace a posilování kompetencí členů rodiny co možná nejvíce přiblížit fungování rodiny normě uznávané většinovou společností. Služba se skládá ze dvou hlavních oblastí, a to výcviku sociálních dovedností a sanace rodiny. Na tyto dvě oblasti navazuje též Mentorská asistence a další navazující a upevňující programy, které jsem již popsal v předchozí kapitole.

Výcvik sociálních dovedností probíhá na statku Bonanzы ve třech turnusech za rok, každý trvá 10 sobot, z nichž jedna je tzn. „víkendovka“ neboli přespávací víkendový pobyt. Každá sobota je zacílena na jedno konkrétní téma. Téma jsou například zodpovědnost, spolupráce, zpětná vazba atd. Výcviku se účastní 10 – 15 dětí, lektory jsou proškolení sociální pracovníci a též několik stážistů.

Cílem Výcviku sociálních dovedností „Drž se na uzdě!“ je motivovat děti k pozitivním změnám v jejich chování a jednání. Toho je dosahováno dvěma způsoby - takzvanými aktivitami pracovně nazvanými „uvnitř“ a aktivitami „u koní“. Aktivitami „uvnitř“ jsou takové aktivity, které mají za cíl posílit určité sociální dovednosti spadající pod konkrétní téma daného dne programu. Prostřednictvím tematických her, modelových situací, hraním rolí či dalších rozmanitých aktivit se mohou děti „...*dozvědět více o sobě, o svých slabých a silných stránkách, o komunikačních rizicích, učí se týmově spolupracovat, řešit konstruktivně konflikty atd.*“ (OS Bonanza, nedat.). Pro ilustraci přikládám rozpis aktivit jednoho setkání programu, viz. příloha č. 6.

Druhou technikou uplatňovanou během programu je tzv. metoda léčebně pedagogicko-psychologického ježdění, kdy se děti „*prostřednictvím koně učí komunikovat, spolupracovat, pomáhat si, vnímat neverbální projevy koně a porozumět jim a ověřují si význam zpětné vazby*“ (OS Bonanza, nedat.). Více o technikách uplatňovaných v programu v kapitole 4.3.

Jakmile se podaří nastolit konkrétní pozitivní trend v chování dětí zúčastněných na programu, jako první si zpravidla všimají změny rodiče. To vede k navázání důvěrnějšího vztahu s rodiči dítěte a vytváří se tak prostor pro další práci s rodinou, která velmi často bývá zdrojem špatných vzorců chování predeliktiva. Mnohdy se stává, že rodinní příslušníci si nejsou v počátečních stádiích schopni uvědomit či připustit si existenci problémů svých dětí. Terénní sociální pracovníce poté dochází do rodin a šetrně intervnují tak, aby byly problémy řešeny komplexně a aby se též rodiče mohli na jejich řešení podílet.

4.1 Způsob výběru dětí do programu

K výběru dětí do programu dochází společnými silami několika složek Systému včasné intervence, který iniciuje a propojuje spolupráci všech složek zainteresovaných v Systému včasné intervence. Jeho fungování se blíže věnuji v kapitole o preventivním působení v regionu Svitavska. K výběru dětí slouží tzv. případová konference, které jsem sám měl možnost se zúčastnit. Na případové konferenci se sejdou pracovníci Bonanzy spolu s pracovníky OSPODu, školními psychology, školními metodiky prevence atd. a společně navrhují a konzultují konkrétní děti a předpoklady, které je činí vhodnými kandidáty na účast v programu. Dalšími důležitými aspekty jsou, zda již děti prošly např. jiným výchovným programem, jaké jsou s nimi zkušenosti ve škole, jaká je jejich rodinná situace atd. *„Cílem je společně vytipovat a podchytit děti a mládež, které se staly pro společnost rizikovými. Cílovou skupinu lze charakterizovat jako děti s výchovnými problémy a projevy predeliktivního chování. Snahou je tedy podchytit děti pokud možno ve stádiu, než predeliktivní chování přeroste v jednání nebo dokonce dosáhne úrovně delikvence (porušení právní normy)“* (OS Bonanza, nedat.).

Důvodem výběru adolescenta do programu může být mnoho jevů a jejich kombinací, jejichž původci mohou či nemusí být rodiče. Příkladem je nedostatečné uspokojování fyzických, psychických nebo sociálních potřeb dítěte. Adolescent je psychicky deprivován, týrán, zanedbáván, zneužíván nebo je jinak ohrožen či opožděn jeho vývoj. Důvodem může být též nedostatek či absence jedné nebo více důležitých sociálních dovedností jako respekt k autoritám, spolupráce či schopnost vhodně a adekvátně komunikovat. Adolescent může být zařazen, pokud má opakované či dlouhotrvající konflikty se svými vrstevníky, doprovází ho výrazné školní neúspěchy a prohřešky, je účastníkem či obětí šikany nebo je

ve společnosti z různých důvodů stigmatizován či ze společnosti úplně či částečně vyloučen atd.

4.2 Metody preventivního působení programu

Náplň programu se dělí na dva druhy aktivit. Těmito aktivitami jsou skupinová práce a práce s koněm. Druhy aktivit se prolínají a aktivity jsou vždy volně tematicky zaměřeny na konkrétní sociální dovednost. Metodami skupinové práce je především hraní rolí, nácviku situace, výcviku a cvičení. Užívané techniky se odvíjí od předem stanovených cílů v individuálních plánech dětí (např. pokud víme, že několik z dětí má výrazné problémy s hygienou, je tématu více věnována pozornost a lektori záměrně zařadí aktivity týkající se této problematiky), které jsou předem stanoveny nejen na základě informací poskytnutých OSPODem a průběžně doplňovány na základě chování dítěte na programu. Zapojení prvku koně do programu zdaleka není pouze v rovině hypoterapie a jejích možných cílů promítnutých do roviny fyzioterapeutické. Na základě praktických zkušeností vím, že prvky jízdy, starání se o koně a obecně kontakt s ním je pro děti velmi intenzivní. V rámci zpětných vazeb v průběhu i na koncích setkání tyto zážitky děti vyzdvihují a subjektivně je označují za vrcholné okamžiky programu. Děti si vytvářejí vztahy s konkrétními zvířaty, mají své oblíbené atd. V rámci reflexí se snaží lektori přimět děti, aby se pokusily popsat své emoce, pocity i myšlenky, které vyvstanou během kontaktu s koněm. Jelikož jsou projevy koně poměrně transparentní a dětmi vnímány (nejen díky velikosti zvířete) jako velmi intenzivní, mají velký ilustrativní potenciál a jsou dětmi snáze uchopitelné. Chování koní je tak přenositelné a zobecnitelné na interakce mezi lidmi. Osobně vnímám jako velmi důležitou už fázi přípravy a péči o koně. Děti se učí, že samotné jízdě předchází mnoho úkonů od čištění stáje po hřebelcování koně atd., a je jim vštěpováno, že tyto úkony nelze zanedbat. Děti se tak učí vzájemnému respektu mezi nimi a zvířetem.

Mnoho dětí nachází v práci okolo chovu koní zalíbení. Některé z dětí uvádějí, že je těší, že vidí konkrétní výsledky své práce - kůň má čistou stáj, dostatek potravy a je o něj dobře postaráno. Mnohdy vyjadřují až opatrovnické sklony. Děti jsou záměrně vedeny k pozitivnímu vztahu k fyzické práci a jsou motivovány k pokračujícímu navštěvování nízkoprahového klubu i po ukončení programu. Jak uvádí již Erikson (1999), úkolem dětí v tomto období je z psychosociálního hlediska osvojení si chuti k práci a uvědomování si pozic a úkolů v pracovní skupině. Děti si uvědomují svou kompetentnost vykonávat různé úkony, jejich úspěch je těší. Domnívám se, že pocity spokojenosti po řádně odvedené práci

mohou být pro děti dobrým předpokladem pro vybudování si pozitivního vztahu k fyzické práci do budoucna. Myslíme si, že program nejen tímto naplňuje ideu posílení „vnitřních zdrojů“ dítěte, neboli zaměření se nikoliv pouze na eliminaci negativních jevů chování, ale hledání pozitivních, zdravých alternativ trávení volného času, a tak posílení ochranných psychosociálních faktorů dítěte (Roth, 2003, in Kabíček, Csémy, & Hamanová, 2014).

4.3 Realizátor preventivního programu

Realizátorem programu „Drž se na uzdě!“ je nezisková organizace Bonanza Vendolí z.ú., působící od roku 2005. Jejím hlavním cílem je přispívat ke snížení delikvence dětí a mládeže ve svitavském regionu a poskytovat pomoc rizikovým či sociálně znevýhodněným dětem a jejich rodinám. Činí tak formou primární a sekundární prevence ve spolupráci s dalšími organizacemi, jakou je například OSPOD. Jako svou první službu začala Bonanza v roce 2007 provozovat v obci Vendolí nedaleko Svitav nízkoprahové zařízení pro děti a mládež s názvem Prevence s Bonanzou, poté v roce 2008 nízkoprahový Klub Díra. Sociálně aktivizační služba „Drž se na uzdě!“ byla registrována v roce 2010 spolu s projektem Mentorská asistence. Od roku 2012 provozuje Bonanza také nízkoprahové zařízení pro děti a mládež v nedaleké Moravské Třebové. Vedle sociálních služeb provozuje Bonanza též jezdecký klub, letní tábory a mnoho dalších kulturních akcí (OS Bonanza, nedat.).

Nízkoprahový klub Prevence s Bonanzou se nachází na Buchtově statku v obci Vendolí. Jeho cílem je poskytnout bezplatnou podporu pro děti a mládež ve věku 8 – 26 let z okolí Vendolí, Svitav či přilehlých obcí, které jsou či mohou být ohroženy nežádoucími společenskými jevy nebo procházejí obtížnou životní situací. Snahou je, aby pro ně byl statek důvěryhodným prostředím, kde mají možnost v bezpečí trávit svůj volný čas, informovat se o tématech, která souvisí s jejich věkem či situací, provozovat tvořivé aktivity či skupinové hry, ale především trávit čas péčí o koně a další zvířata a jezdecktím. Statek je tak pro děti a mladistvé zázemím, které upevňuje nejen jejich osobnostní a sociální dovednosti, ale vede je zároveň i k budování pozitivního vztahu k přírodě a k fyzické práci (OS Bonanza, nedat.).

Poskytovat bezpečné zázemí dětem a mladistvým mají za cíl též nízkoprahové kluby Díra ve Svitavách a v Moravské Třebové. Pracovníci v klubech poskytují též poradenství a individuální podporu klientům, kteří čelí problémům v rodině, škole či mezi vrstevníky. Princip nízkoprahovosti uplatňovaný v těchto klubech stojí na následujících zásadách:

- bezplatnost,
- dobrovolnost,
- anonymita,
- rovnost,
- respekt,
- dostupnost,
- bezpečí,
- informovanost,
- profesionalita,
- spoluúčast,
- samostatnost.

Pracovníci nízkoprahových klubů Díra se snaží podpořit samostatnost klientů, zlepšovat jejich sociální a komunikační schopnosti a dovednosti, pomocí skupinových aktivit je podpořit v začleňování a udržování dobrých a přátelských vztahů mezi vrstevníky, edukovat klienty v oblasti rizikových jevů v dospívání, vést klienty k smysluplnému trávení volného času a motivovat je k samostatnému vyhledávání běžných volnočasových aktivit (Kotová, Krebs, Kunc, & Strnad, 2015).

Pro žáky prvního stupně základních škol z regionu Svitavska, kteří mají problémy výchovné, ale především vzdělávací, je určena tzv. Mentorská asistence. Mentorskou asistenci, neboli „mentoring“ pro druhý stupeň základních škol ve Svitavách realizuje Krizové centrum J. J. Pestalozziho.

Mentoring spočívá v tom, že dobrovolníci ze středních škol – mentoři (ve velké většině studenti aspirující na budoucí vysokoškolské studium sociálních oborů) – na pravidelných schůzkách asistují po dobu celého školního roku žákům při plnění školních povinností, pomáhají jim zdokonalovat se v učení, dohánějí s nimi probíranou látku atd. Tato školní příprava propojuje prvky aktivizační, motivační a vzdělávací činnosti. Mentorská asistence je tak prospěšná oběma stranám – dochází ke zdokonalování schopností jak žáků, tak jejich mentorů. Mentor získává do budoucna cenné zkušenosti s prací s konkrétním dítětem v praxi, dítě v ideálním případě získává pomocníka a společníka na cestě vzděláváním, na kterého se může obrátit nejen v záležitostech školních, ale též vztahových atd. Díky individuálnímu přístupu ze strany mentora si žák snáze vštěpuje látku a osvojuje nutné dovednosti získávané ve škole.

Dítě může do programu mentorské asistence navrhnout základní škola, orgán sociálně právní ochrany dětí nebo může sama rodina o mentorskou asistenci pro své dítě požádat. Zapojit rodinu do řešení situace dítěte je také jedním z cílů Mentorské asistence.

Mentori mají k dispozici metodické vedení a poradenství, pravidelné supervizní skupiny a víkendová setkání vedená odborným lektorem. Efektivita mentorské asistence je hodnocena mimo jiné prostřednictvím seberefektivních deníků, které si mentori vedou (OS Bonanza, nedat).

EMPIRICKÁ ČÁST

5. Charakteristika výzkumného problému, cíle práce a výzkumné otázky

Vyhodnocování efektivnosti preventivního působení je jeho nedílnou součástí. Je nejen předpokladem kvalitní a efektivní preventivní činnosti a jejího vývoje do budoucna, slouží též jako zpětná vazba pro zadavatele a současné nebo budoucí realizátory preventivních programů. Na poli výzkumu efektivity preventivních programů dominuje v České republice, především díky výzkumné a publikační činnosti Kliniky adiktologie při 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze, výzkum efektivity preventivních programů v rámci školské primární prevence. Naopak ostatní preventivní programy uskutečňované mimo školské prostředí jsou buď vyhodnocovány pouze minimálně, nebo výsledky těchto zkoumání nejsou zveřejňovány a slouží pouze pro vnitřní potřeby realizátorů.

Evaluaci míry efektivity preventivního působení výchovných programů a dalších prvků prevence máme možnost provést pomocí různých evaluačních nástrojů, a to především sociometrickým šetřením, dotazníkem, rozhovorem, ohniskovou skupinou, pozorováním či analýzou dokumentů. V horizontu let může být směrodatným ukazatelem efektivity místní strategie preventivního působení například vývoj dat o zjištěných přestupcích a trestných činech nebo míra výskytu rizikových aktivit ve zkoumané oblasti.

Cílem výzkumné části bakalářské práce je zmapovat, zda má sledovaný preventivní program reálný vliv na změnu chování a úbytek četnosti výskytu rizikových aktivit jeho účastníků. Dalším cílem je zmapovat, zda má vliv na posílení psychologických faktorů podílejících se na celkové resilienci účastníků, mezi jinými například prostřednictvím posílení prosociálního chování, porozumění sobě samému a druhým, posílení neadekvátně nízkého sebehodnocení nebo motivace k méně rizikovému způsobu využívání volného času.

Hlavní výzkumná otázka práce je stanovena takto: Má preventivní program „Drž se na uzdě!“ vliv na snížení míry výskytu rizikového chování a rizikových aktivit u jeho účastníků? Z této hlavní výzkumné otázky dále vyplývají další - dílčí výzkumné otázky práce:

- U kterého ze zkoumaných jevů rizikového chování má preventivní program „Drž se na uzdě!“ největší vliv na snížení míry výskytu u zúčastněných dětí?

- U které ze zkoumaných rizikových aktivit má preventivní program „Drž se na uzdě!“ nejmenší, případně žádný vliv na snížení míry výskytu u zúčastněných dětí?
- Jaké metody práce v rámci preventivního programu „Drž se na uzdě!“ jsou efektivní z hlediska snížení míry výskytu rizikového chování u jeho účastníků?
- Jaké aspekty preventivního programu „Drž se na uzdě!“ brání v jeho plné efektivitě?
- Jakým způsobem mohou realizátoři případně upravit program „Drž se na uzdě!“ tak, aby se zvýšila efektivita jeho působení?

6. Popis zvoleného metodologického rámce a metod výzkumu

Vzhledem ke komplexnosti zkoumaného byl pro účely práce zvolen smíšený metodologický přístup, konkrétně jeho paralelní kvalitativně – kvantitativní forma, sestávající z několika výše uvedených nástrojů pro získávání dat: dotazníku zaměřeného na výskyt rizikového chování a polostrukturovaných rozhovorů, obojí s účastníky programu. Dále bylo užito také poznatků získaných zúčastněným pozorováním během konání programu. Do výzkumné části byly zahrnuty dva běhy programu „Drž se na uzdě!“. První z nich probíhal na jaře roku 2016, druhý potom v zimě téhož roku (Creswell, 2012).

6.1 Metody získávání dat

Prvním krokem při realizaci výzkumného záměru práce byla tvorba dotazníku. Vytvořený dotazník zaměřený na výskyt rizikového chování se ve své finální podobě skládá z celkem 18 položek, z čehož 14 z nich tvoří položky Likertova typu. Každá z těchto 14 položek je cílena na konkrétní druh rizikového chování. Většina položek Likertova typu užitých v dotazníku má čtyři stupně – „Rozhodně nesouhlasím“, „Nesouhlasím“, „Souhlasím“, „Rozhodně souhlasím“. U položek č. 10, 11 a 12, týkajících se četnosti výskytu určitých projevů rizikového chování (konkrétně kouření, konzumace alkoholu a užívání elektronických zařízení), je znění čtyř stupňů odpovědi následující: „Každý den“, „Několikrát za týden“, „Občas“ a „Nikdy“. Tyto tři položky jsou inverzní. Inverzní je dále také položka 16.

Zbylé 4 položky (konkrétně položky č. 1, 2, 17 a 18) se týkají demografických údajů (pohlaví a věk) a účasti dětí na jiném výchovném programu. Tyto položky jsou otevřené (Urbánek, Denglerová, & Širůček, 2011).

Před užitím dotazníku na dětech – účastnících programu byla zrealizována pilotní studie dotazníku, jejímž záměrem bylo otestovat jeho obsahovou i formální srozumitelnost na vzorku dětí vykazujících podobné psychologické charakteristiky i projevy rizikového chování jako cílová skupina programu. Pilotní studie dotazníku z těchto důvodů proběhla dne 13. 1. 2016 na jedné třídě (o 15 žácích) Speciální základní školy ve Svitavách. Dětem zahrnutým do pilotní studie byl dotazník administrován za stejných podmínek jako později dětem zkoumaným na samotném výchovném programu, tedy za osobní přítomnosti a asistence výzkumníka pro případ jakýchkoliv nesrovnalostí či nepochopení. Na základě

pilotní studie bylo v dotazníku upraveno několik detailů týkajících se především terminologie rizikových jevů. Konkrétně byly přidány příklady autorit v otázce č. 15.

Zkoumaným dětem byl dotazník v případě obou běhů programu nejprve skupinově administrován během třetího setkání. Jeho administrace nebyla záměrně naplánována na první vzájemné setkání, a to z důvodu prostoru pro navázání vzájemné důvěry mezi respondenty a administrátorem a docílení co nejautentičtějších výsledků první administrace.

Podruhé byl dotazník respondentům též administrován skupinově, a to během posledního, tedy desátého setkání programu, jež se v případech obou běhů uskutečnilo cca tři měsíce od zahájení programu. Potřetí byl dotazník respondentům individuálně administrován tři měsíce po ukončení programu v případě prvního zkoumaného běhu a z důvodu včasného zpracování dat a vyhotovení bakalářské práce dva měsíce od ukončení v případě běhu druhého. Tři administrace proběhly na půdě škol, které děti navštěvují. Mezi první a třetí administrací dotazníku tak uplynula doba cca šesti měsíců, v níž se mohly naplno projevit výsledky výchovného působení programu.

Jako administrátoři dotazníku jsme byli ve všech případech jeho administrace přítomni, administraci jsme instruovali a zodpovídali případné otázky respondentů týkající se nesrovnalostí při vyplňování. V některých případech činilo dětem problém samotné čtení. Těmto dětem byly instrukce i otázky a možné odpovědi přečteny, aby se mohly plně soustředit na obsah a výběr odpovědi. Finální podoba dotazníku tak, jak byl dětem administrován, se nachází v příloze práce.

Již existující standardizovaný dotazník zabývající se rizikovým chováním adolescentů a jeho výskytem - Výskyt rizikového chování u adolescentů (VRCHA) nebyl pro účely práce využit z důvodu zaměření jeho položek na dřívější období života dítěte či adolescenta, ne na jeho vnímání aktuálního stavu, čímž je znemožněno zkoumat rozdíl v účincích výchovného působení, tedy mezi počátečním stavem a stavem na konci či po třech měsících od ukončení programu, jak bylo od počátku zamýšleno (Dolejš & Skopal, 2015).

Druhým nástrojem pro vyhodnocení vlivu preventivního programu na míru výskytu rizikového chování u dětí je v případě této práce polostrukturovaný rozhovor. Záměrem bylo vnořit data pocházející z polostrukturovaných rozhovorů do dat kvantitativní povahy, získaných administrovanými dotazníky, a dosáhnout tak triangulace dat (Hendl, 2005).

Rozhovory byly za účelem podbarvení dat dotazníku provedeny se zúčastněnými dětmi při posledním, tedy desátém setkání programu, to znamená přibližně tři měsíce od jeho zahájení. Rozhovor sestával celkem ze sedmi otázek zaměřených na hodnocení klíčových

aspektů programu samotnými dětmi a jejich individuální zhodnocení přínosu. Konkrétní znění otázek je přiloženo v příloze č. 4. Rozhovory s dětmi byly nahrávány a poté byla provedena doslovná transkripce. Následně došlo k redukci I. a II. řádu. Přesné znění pokládaných otázek je uvedeno v příloze (Hendl, 2005).

6.2 Metody zpracování a analýzy dat

Odpovědi dětí na jednotlivé položky Likertova typu byly bodově ohodnoceny tímto klíčem: „rozhodně nesouhlasím“ = 0 bodů, „nesouhlasím“ = 1 bod, „souhlasím“ = 2 body, „rozhodně souhlasím“ = 3 body. V případě reverzibilních položek platí bodování položek obráceně, tedy odpověď „rozhodně souhlasím“ je obodována 0 body, odpověď „souhlasím“ je obodována 1 bodem atd. Body dotazníků byly zaneseny do tabulky v programu Microsoft Excel a v něm i dále vyhodnocovány.

V případě polostrukturovaných rozhovorů došlo k jejich transkripci v programu Microsoft Word. Poté bylo provedeno otevřené kódování rozhovorů v rozhraní programu Microsoft Excel. Z kódů byly následně vytvořeny obecnější kategorie. Interpretace těchto kategorií a jejich výskytu na základě analýzy rozhovorů se nachází v kapitole 8 praktické části práce – výsledky a interpretace (Hendl, 2005).

6.3 Etické problémy a způsob jejich řešení

Rodiče či zákonní zástupci podepisují souhlas se zařazením dítěte do programu, který obsahuje též souhlas se zapojením dítěte do konečné evaluace programu. Z důvodu zachování anonymity respondentů byla jejich jména nahrazena ve všech dokumentech i v textu práce kódy, které umožní identifikovat respondenty pouze pro zpracovatele výzkumu.

Zúčastněným dětem byl ústně objasněn důvod administrace dotazníku i rozhovorů a byly informovány o záměru vyhodnotit efektivitu programu. Děti též byly obeznámeny s anonymitou a nehodnotícím přístupem dotazníku i rozhovorů. Všechny tyto informace byly uvedeny spolu s instrukcemi pro vyplňování dotazníku na jeho titulní straně. (Viz. příloha č. 3).

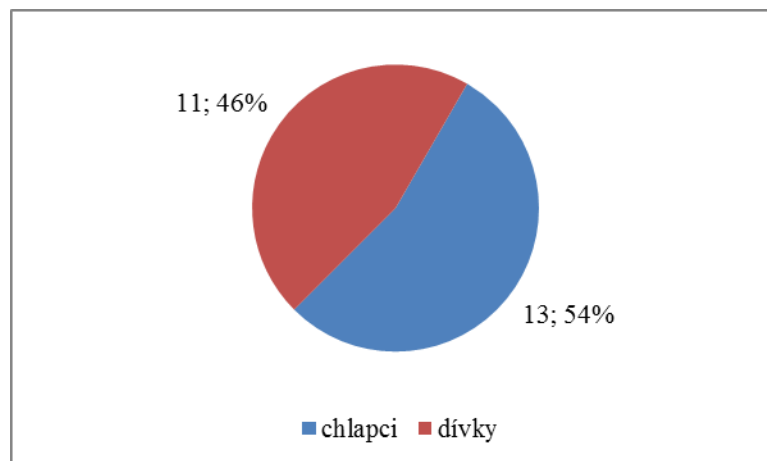
Třetí administrace dotazníku proběhla na půdě škol, kam jednotlivé děti dochází. V této souvislosti, stejně jako v případě polostrukturovaných rozhovorů, byla zachována mlčenlivost. Při jednání s řediteli škol jsem tedy zmínil jen obecné informace o dětech a programu.

Z etických důvodů též nejsou v příloze vloženy fotky z průběhu programu, podle kterých by bylo potenciálně možné děti identifikovat.

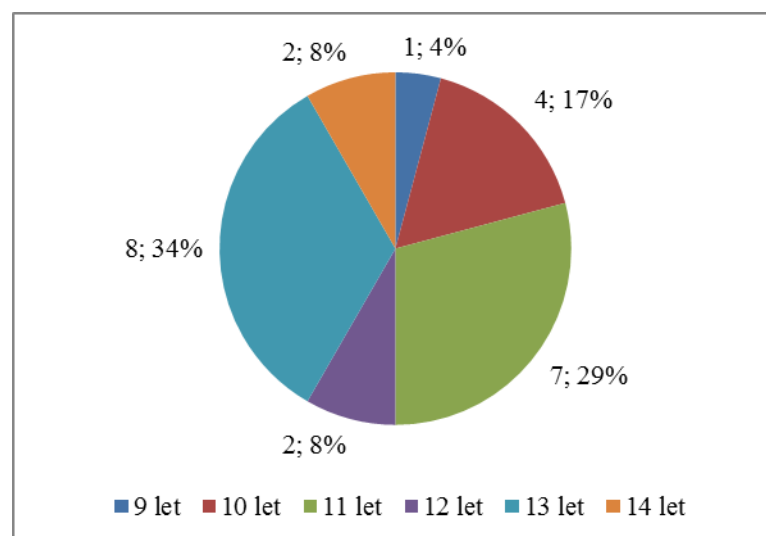
7. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor sestával ze všech účastníků dvou běhů preventivně výchovného programu „Drž se na uzdě!“, jedná se tedy o totální výběr. Rozsah souboru je roven 24 respondentům z původních 26, přičemž dva respondenti museli být ze souboru vyřazeni. Jedná se o dvě děti z druhého běhu programu, důvodem jejich vyřazení je v případě jednoho z nich absence při druhé administraci dotazníku a více než tři absence na programu, v případě druhého potom neschopnost komunikace v období třetí administrace dotazníku. Věkový rozsah respondentů je 9 až 15 let (modus = 13 let). V souboru převažují chlapci, a to v poměru 13 chlapců ku 11 děvčatům.

Graf 1: Rozložení zkoumaných účastníků programu "Drž se na uzdě!" podle pohlaví

Graf 2: Věkové rozložení účastníků programu - "Drž se na uzdě!"

8. Výsledky výzkumu, interpretace výsledků a jejich využití v praxi

Na základě polostrukturovaných rozhovorů bylo zjištěno následující: 79 % dětí (19 z celkových 24) v rozhovoru uvedlo, že se jim program líbil. Jako hlavní důvod pozitivního vnímání programu děti nejčastěji uváděly aktivity související se zapojením koní do programu, a to jak samotnou jízdu na koni, kterou uvedlo celkem 14 z 24 dětí (tedy 58 %), tak práci u koní (6 dětí, 25 %). 2 děti též uvedly jako důvod jejich pozitivního vztahu k programu konkrétně překonání samotného strachu z jízdy na koni. Důležitým pozitivním atributem programu je pro děti nacházení nových přátelství. Tento aspekt uvedlo celkem 7 dětí. Sedm dětí též označilo program jako „zábavný“ a ocenilo hraní her, 3 děti ocenily fakt, že se na programu probírají důležitá témata a diskutuje se o nich.

„Mně se líbil, protože jsme tady pracovali,... povídali si, seznámili se s novými kamarádama... a no, že taky můžeš čistit koně a že se pracuje se zvířatama a to je asi vše.“

Děti také ocenily program z hlediska prostředí. A to jak ze strany kolektivu účastníků, který v rozhovoru zmínilo a označilo jako dobrý celkem 5 dětí, tak kolektivu vedoucích (zmínily 4 děti) a přírody, ve které se program odehrává (1 dítě).

Jako negativní aspekty uvedly děti fakt, že se program koná v sobotu (2 děti), a též to, že musí i o víkendu ráno brzy vstávat (2 děti). Celkem 3 děti explicitně uvedly, že se jim program nelíbil. Jedno dítě dále uvedlo, že se mu program nelíbil, jelikož se necítilo dostatečně přijato kolektivem.

Na otázku, zda se v něčem díky programu zlepšily, odpovědělo kladně celkem 18 dětí. Nejčastější odpovědí bylo zlepšení v jízdě na koni, kterou uvedlo celkem 9 z těchto 18 dětí. Dále 3 z těchto 18 dětí uvedly, že svůj počáteční strach z koní díky programu překonaly.

Především ale 7 dětí uvedlo, že se zlepšily v chování. Z těchto dětí celkem 4 odpověď dále specifikovaly jako zlepšení ve škole, 3 z těchto dětí zlepšení konkretizovaly jako celkové zklidnění situace mezi ním a spolužáky nebo učiteli, 1 dítě toto zlepšení dále konkretizovalo jako zlepšení prospěchu. Z těchto 7 dětí dále 2 uvedly, že zlepšení se projevilo zklidněním situace doma, 1 z dětí toto zlepšení dále popsalo jako snížení počtu trestů a nadávek. Tři děti uvedly, že se zlepšila jejich situace ve vrstevnické skupině, 1 dítě toto konkretizovalo jako zlepšení jeho otevřenosti vůči kolektivu. Dále děti jednotlivě

uváděly například to, že díky programu u nich došlo k nabytí dovedností s prací na statku, zlepšení se ve spolupracování s ostatními, celkové zklidnění, snížení používání vulgarismů ve své mluvě, lepší chování k postiženým, umění řešit konflikt, méně rvaček či zlepšení nálady.

„Tak zlepšil jsem se třeba, že když sem tady nechodil, tak sem se moc ani nesmál, sem byl takovej spíš jakože do sebe zavřenej, teď sem takovej extravert. Dřív sem byl docela introvert a teď spíš extravert.“

Celkem 4 děti uvedly, že u sebe nevnímají žádné zlepšení, přičemž další 2 děti uvedly, že ve chvíli, kdy rozhovor probíhal, si nejsou odpovědi jisté.

Na otázku, zda z toho, co bylo na programu probíráno, pomohlo dětem řešit nějaký jejich osobní problém, odpovědělo kladně 17 z 24 dotázaných dětí. Nejčastější konkrétní odpovědí bylo, že dětem program pomohl vyřešit nějaký konflikt. Tuto odpověď uvedlo celkem 12 ze 17 kladně odpovídajících dětí. Tuto odpověď dále 5 dětí specifikovalo jako řešení konfliktu ve škole, 3 děti uvedly, že se jim díky programu podařilo vyřešit konflikt v rámci vrstevnické skupiny, 2 děti uvedly vyřešení konfliktu doma. 4 děti dále explicitně uvedly, že se jim díky zkušenostem nabytým na programu podařilo s někým usmířit. Tři děti jako odpověď na tuto otázku uvedly, že žádný konkrétní problém neměly. Čtyři děti na otázku neuvedly žádnou odpověď.

„Mně pomohlo, jak sem brali ten konflikt, ve škole se to už vyřešilo, se řešilo že půjdu do jiný třídy, i doma je to takový lepší, tolik se teď doma nehádáme...“

Na otázku, zda se změnil náhled dětí na rizikové jevy jako kouření či pití alkoholu, odpovědělo kladně celkem 12 dětí, tedy polovina souboru. 5 dětí uvedlo, že se tyto jevy snaží ignorovat, přičemž 5 dětí uvedlo, že pokud se tyto jevy vyskytují u kamarádů, tyto kamarády neodsuzují, avšak oni sami se podobným aktivitám vyhýbají. Tři děti uvedly jednoduše, že jsou jim tyto jevy nepříjemné. Dvě děti explicitně v rozhovoru uvedly, že se jejich pohled především na kouření změnil do té míry, že se snaží jej omezit. Dvě děti poznamenaly, že se naučily říci jednoznačné ne vrstevníkům, kteří jim alkohol či cigarety nabízejí. Šest dětí ze souboru uvedlo, že se jejich pohled díky programu nezměnil, z těchto dětí dále 4 uvedly, že však ani nekouří, nechodí za školu, ani nekonzumují alkohol. Dalších

6 dětí, především z hlediska souboru dětí mladších, nevedlo na otázku jednoznačnou odpověď.

Na otázku, zda se účastník programu něčeho bál před začátkem programu, odpovědělo celkem 6 dětí, že se bály samotných koní. Čtyři z těchto 6 dětí dále uvedly, že strach postupně překonaly. Dohromady 6 dětí také uvedlo, že jejich strach tkvěl konkrétně v jízdě na koni. Strach z jízdy na koni z těchto dětí překonaly celkem tři, zbývající tři se k překonání strachu z jízdy nevyjádřily. Dále 3 děti odpověděly, že se před začátkem programu obávaly možných trestů. Tento fakt může mít souvislost s tím, že dvě z takto odpovídajících dětí též uvedly, že se před počátkem programu domnívaly, že zřizovatelem programu je výchovný ústav. Dvě děti ze souboru odpověděly, že se bály, jelikož nevěděly, do čeho jdou. Jeden respondent vyjádřil, že měl obavy z nepřijetí kolektivem. Nutno poznamenat, že se nejedná o téhož respondenta, který projevil nelibost k programu z důvodu nepřijetí kolektivem v první otázce (viz výše). Z celkem 24 tázaných dětí jich 5 uvedlo, že se před nástupem do programu neobávaly ničeho.

„Bál sem se, že nezapadnu do kolektivu. Já do kolektivů moc nezapadám, celkově. ...

Nakonec to bylo v pohodě, seznámili jsme se a byli jsme takový, jaký jsme, jakože sranda, kámoši.“

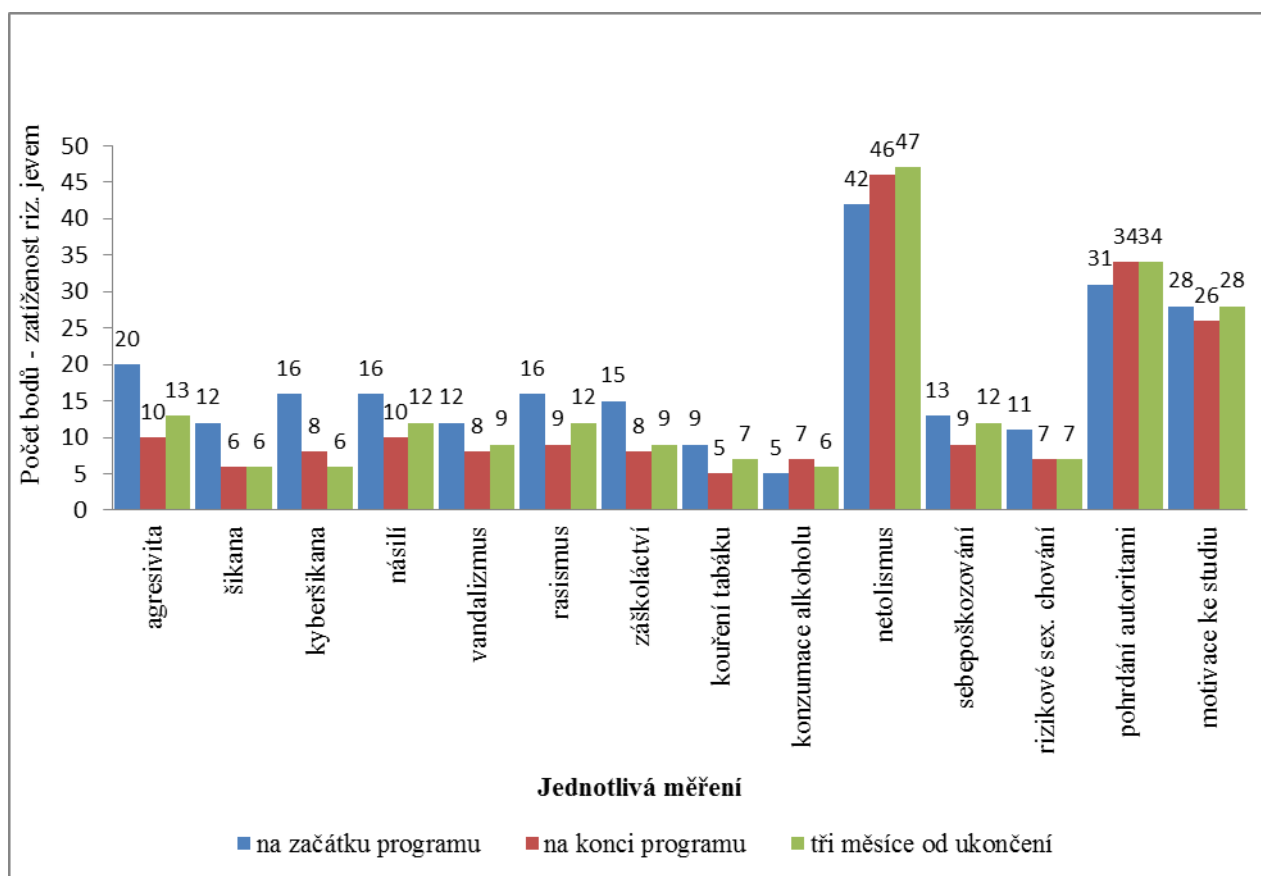
Část otázek polostrukturovaného rozhovoru byla zacílena na to, jak děti vnímají organizační aspekty programu a jak jsou spokojeny s personálem. Na otázku „*Kdybys na programu mohl cokoliv změnit, co by to bylo?*“ odpovědělo celkem 12 dětí (50 %), že program je dobrý tak, jak je. Dvě děti uvedly, že by ocenily delší dobu setkávání jak z hlediska počtu setkání, tak z hlediska délky jednotlivých setkání. Dvě děti poznamenaly, že by ocenily více manuální práce na úkor her, 1 dítě tuto odpověď dále konkretizovalo jako více práce se zvířaty. Jedno dítě naznalo, že by byly vhodné delší přestávky. Zbytek (5 dětí) nevedl jednoznačnou odpověď.

Na otázku „*Jak se ti spolupracovalo s vedoucími? Co si o nich myslíš?*“ odpovědělo celkem 22 dětí kladně, konkrétně 11 dětí uvedlo, že se jim s vedoucími pracovalo dobře, 6 uvedlo, že jsou hodní, 5 dětí uvedlo, že jsou „v pohodě“, 2 děti poznamenaly, že se s kolektivem vedoucích cítí dobře. V odpovědích dětí se dále po jednom objevovala přívzviska jako „sympatičtí“, „aktivní“, nebo „pomáhají nám“ nebo „stojí si za svým“. Jedno dítě bylo nerozhodné, přičemž uvedlo, že vedoucí jsou sice dobří, ale občas jsou až příliš rázní.

„Sympatický, jsou strašně hodný. Mně se zdá, že se neumí zlobit, jsou strašně v pohodě. Neviděl sem takový lidi, co by byli takhle v pohodě.“

Vývoj odpovědí na otázky v dotazníku dle jednotlivých měření nezávisle na běhu programu je zachycen v grafech níže. Na základě takto vyobrazených výsledků je na první pohled patrný trend snížení rizikivosti u většiny jevů (10 ze 14). Častým výsledkem (7 jevů ze 14) je snížení rizikivosti ve 2. měření ku měření počátečnímu, tedy na konci programu, následované mírným zvýšením rizikivosti, naměřeným ve 3. měření – jistý časový úsek po ukončení programu. Ve všech těchto případech je však rizikovitost naměřená po časovém úseku (konkrétně 3 měsíce v případě 1. běhu a 2 měsíce v případě běhu druhého) od ukončení programu nižší než rizikovitost naměřená při počátečním měření, uskutečněném na počátku programu. Stručně řečeno, rizikovitost je menší i nějakou dobu od ukončení programu oproti rizikivosti dětí na počátku programu. V případě otázek č. 11, 12, a 14, zaměřených na konzumaci alkoholu, netolismus (tedy v případě dětí nadměrné zneužívání telefonů, tabletů, počítače atd.) a pohrdání autoritami měla naměřená rizikovitost v průběhu tří měření mírně vzrůstající charakter.

Graf 3: Vyhodnocení dotazníkového šetření u účastníků programu "Drž se na uzdě!"

Na základě výše uvedených výsledků administrovaných dotazníků a polostrukturovaných rozhovorů tedy lze vzhledem k hlavní výzkumné otázce, zda má preventivní program „Drž se na uzdě!“ vliv na snížení míry výskytu rizikového chování u jeho účastníků, usuzovat následující: Program má rozhodně pozitivní vliv na snížení míry rizikového chování. Z celkem 14 dotazovaných rizikových aktivit došlo u 11 z nich ke snížení jejich výskytu. U zbývajících tří rizikových aktivit došlo pouze k velmi mírnému navýšení. U většiny zkoumaných rizikových aktivit došlo k výraznějšímu snížení míry výskytu bezprostředně na konci programu, avšak i po uplynutí období 3, resp. 2 měsíců byla míra naměřené rizikovitosti stále nižší než při zahájení programu.

Na základě výsledků lze odpovědět na dílčí výzkumné otázky následujícím způsobem:

- **U kterého ze zkoumaných jevů rizikového chování má preventivní program „Drž se na uzdě!“ největší vliv na snížení míry výskytu u zúčastněných dětí?** – Pokud vezmeme v potaz rozdíl mezi měřením na počátku programu a měřením uskutečněným několik měsíců od ukončení programu, lze konstatovat, že

k největšímu snížení došlo v případě kyberšikany (rozdíl je roven 10 bodům) a **agresivity** (rozdíl roven 7 bodům).

- **U kterého ze zkoumaných jevů rizikového chování má preventivní program „Drž se na uzdě!“ nejmenší, případně žádný vliv na snížení míry výskytu u zúčastněných dětí?** – Jak již bylo výše zmíněno, co se týče snížení míry výskytu rizikového chování, v případě otázky zaměřené na netolismus, konzumaci alkoholu a respektování autorit byly naměřeny dokonce nárůsty výskytu těchto jevů. Lze tedy konstatovat, že v případě těchto jevů neměl program na snížení míry výskytu rizikového chování nebo rizikových aktivit u sledovaných dětí požadovaný vliv. Domnívám se, že důvodem nárůstu zneužívání elektronických zařízení, jako je tablet, telefon či počítač atd. může být zapříčiněn tím, že je jistou alternativou rizikovějším aktivitám, co se týče trávení volného času. Osobně si myslím, že je netolismus jedním z méně rizikových jevů. Myslím si též, že je to jev ve společnosti stále více se vyskytující, společností tolerovaný, dokonce se domnívám, že v praxi je to jev, jenž je především v rodinách součástí běžného trávení času a v mnoha případech je také druhem odměny.
- **Jaké metody práce v rámci preventivního programu „Drž se na uzdě!“ jsou efektivní z hlediska snížení míry výskytu rizikového chování u jeho účastníků?**
- Na základě výsledků provedených rozhovorů vyplývá, že děti nejvíce oceňují práci se zvířaty, manuální práci či vzájemnou kooperaci. Na základě mých zkušeností jako lektora programu se domnívám, že velmi efektivní je jednak výchovné působení prostřednictvím koně a zodpovědnosti za něj, která se váže k manuální práci, kterou považují též za velmi efektivní z hlediska výchovného působení. Jako efektivní též považují dobrý příklad v lektorech programu, způsobený především jejich vzájemným přístupem jednoho k druhému, manuální zručností, nehodnotícím, respektujícím a přijímajícím přístupem k dětem, ochotou diskutovat a probírat témata dětem blízká, morální vyzrálostí a dodržováním stanovených pravidel.
- **Jaké aspekty preventivního programu „Drž se na uzdě!“ brání v jeho plné efektivitě?** - Z níže uvedené SWOT analýzy vyplývá, že plné efektivitě programu brání především několik aspektů, a to: krátkodobé (epizodické) působení programu, komunikační šumy mezi lektory, vysoké absence některých zařazených dětí, nesoulad cílů mezi realizátory a školskými zařízeními atd. Více se k těmto aspektům vyjadřuji v této kapitole níže.

- **Jakým způsobem mohou realizátoři případně upravit program „Drž se na uzdě!“ tak, aby se zvýšila efektivita jeho působení?** - Na základě níže uvedených výsledků SWOT analýzy se nabízí mimo jiné větší provázanost programu s rodinami dětí a s pracovníky škol, a to přímou účastí rodinných příslušníků a učitelů na chodu programu. Dále se nabízí větší provázanost OS Bonanza s dalšími organizacemi zajišťujícími výchovné působení na děti a mládež. Více je uvedeno v doporučeních pro realizátory v této kapitole níže.

Během chodu programů jsem působil též jako zúčastněný pozorovatel. Soustředil jsem se především jak na osobnostní vlastnosti dětí, jejich změny během programu, způsob jejich projevu během programu, a to ve vztahu k pravidlům, ve vztahu k ostatním dětem, ve vztahu ke koním i jiným zvířatům, atd. Speciální pozornost byla věnována jevům souvisejícím s problémy, kvůli kterým byly děti do programu zařazeny, a změnám na úrovni těchto problémů.

Častým jevem, který jsem u dětí na obecné rovině během programu pozoroval, byla počáteční uzavřenost, která však většinou rychle opadla. Děti očekávaly, že jako lektoři budeme vyžadovat chování podobné tomu, které je od nich vyžadováno ve škole. Děti velmi rychle nabývaly důvěry v lektory a postupně se jim otevíraly a svěřovaly se svými problémy, což je, vzhledem ke snaze komplexně působit, velmi žádoucí.

Jedním ze zásadních zjištění, získaných na základě vlastního pozorování, byla skutečnost, že děti výrazně oceňovaly, že ačkoliv nemají výborný, často ani dobrý prospěch ve škole, jsou na základě manuálních dovedností vnímány pozitivně a jsou za své výsledky při práci oceňovány. Vytváří to u nich výraznou oporu do budoucnosti, na které je možné stavět a rozvíjet ji. Toto do jisté míry potvrzují i výsledky dotazníku – u otázky č. 16, která zní „Učení (studium) považuji v současnosti za důležité - jsem pro něj motivován.“ byl zjištěn mírný pokles bodů naměřených na konci programu oproti bodům naměřeným na počátku programu. Viz. výše uvedené grafické znázornění výsledků dotazníku.

U dětí, které byly na počátku programu dle výsledků dotazníku nejrizikovější, jsem postupem času během programu subjektivně zaznamenal největší zlepšení v jejich chování, což dotazník potvrzuje. U tří dětí, které v měření na počátku programu naskórovaly v dotazníku nejvíce bodů rizikovosti, byl sledován výrazný úbytek bodů v dalších dvou měřeních. Na základě zúčastněného pozorování na mě tedy subjektivně program působil (a to v případě celkem tří běhů, kterých jsem se jako lektor účastnil) jako velmi efektivní.

Jako doplněk k celkovému vyhodnocení programu bylo dále užito takzvané SWOT analýzy, zaměřující se na silné stránky, slabé stránky, příležitosti a hrozby. Výsledky jednotlivých kategorií jsou graficky zaznamenány a dále okomentovány níže (Jackson, Joshi, & Erhardt, 2003).

Tabulka 1: Výsledky provedené SWOT analýzy

Silné stránky	Slabé stránky
1) Proces výběru dětí 2) Vícerozměrné působení na děti 3) Dostatečný poměr lektorů k počtu dětí 4) Využití koní jako výchovného prostředku 5) Podrobná příprava před každým blokem programu 6) Střídání pracovních a herních aktivit 7) Možnost vlastního rozvozu dětí 8) Podrobné vyhodnocování průběhu každého bloku	1) Vysoké nároky na praktický chod 2) Občasný komunikační šum mezi lektory 3) Absence některých dětí 4) Epizodické působení 5) Cíle programu v nesouladu s působením okolí
Příležitosti	Rizika
1) Zapojení rodin či pracovníků škol do programu 2) Zajištění vyšší provázanosti 3) Zajištění stability financování programu	1) Tříštění cílů mezi realizátory a školskými zařízeními 2) Nedostatečné financování programu v budoucnu 3) Nevraživost okolí vůči aktivitám organizace

Silné stránky:

1) Proces výběru dětí: děti jsou do programu důsledně vybírány na případové komisi, kde se realizátoři setkávají s pracovníky OSPOD a zástupci škol a nad výběrem dětí se navzájem diskutuje ve snaze o dosažení takové skupiny dětí, se kterou bude možno efektivně pracovat.

2) Vícerozměrné působení na děti: velká část lektorů programu též spolupracuje z pozice terénního pracovníka OS Bonanza s rodinami dětí zařazených do programu, školami a

dalšími organizacemi, jako například OSPOD, Středisko výchovné péče Svitavska atd. Snaha je působit na děti cílevědomě, dlouhodobě a komplexně a vytvářet nejen v prostředí programu podmínky pro pozitivní vývoj změn u dětí.

3) Dostatečný poměr lektorů k počtu dětí: programu se vždy účastní 10 až 12 dětí, kterým se věnuje 8 až 9 lektorů. Lektori tak mají prostor cíleně působit na děti, všimnout si jejich chování i prožívání a zajistit adekvátní chod každého bloku programu.

4) Využití koní jako výchovného prostředku: děti se prostřednictvím práce s koněm učí komunikovat, spolupracovat, respektovat atd. Blíže se tématu věnujeme v kapitole 4.3.

5) Podrobná příprava před každým blokem programu: lektori jsou rozděleni do tří týmů, každý blok předem připravuje po organizační tematické stránce jeden z týmů, přičemž zohledňuje i zápisy z dřívějších běhů programu, a snaží se tedy odbourat dřívější nedostatky a též bere v potaz možnosti jak aktuální skupiny dětí, tak dětí jednotlivě.

6) Střídání pracovních a herních aktivit: průběh každého setkání programu se sestává jak z pracovních, tak z herních aktivit. Více v kapitole 4.3.

7) Možnost vlastního rozvozu dětí: z důvodu často nevyhovující sociální situace rodičů zúčastněných dětí se takto zajištěný dovoz a odvoz dětí jeví jako poměrně významný organizační aspekt programu.

8) Podrobné vyhodnocování průběhu každého bloku: probíhá vždy týž den v sobotu v těsné návaznosti na jednotlivé bloky a v rámci něj se zaznamenává jak celkový průběh bloku, tak projevy jednotlivých dětí. Na základě nich se vytváří další plán chodu budoucích bloků, vytvářejí se individuální plány pro jednotlivé děti a strategie působení ve školách a rodinách.

Slabé stránky:

1) Vysoké nároky na praktický chod: vzhledem k zapojení koní i dalších zvířat do programu, počtu dětí a počtu lektorů jsou nároky na praktický chod programu poměrně vysoké a jen stěží by bylo možné, aby na programu působilo méně lektorů, než je stávající počet (8 až 9 lektorů). Vysoký počet lektorů s sebou však nese zvýšené nároky na komunikaci, financování či logistiku.

2) Absence některých dětí: u některých zúčastněných dětí se vyskytuje vysoká absence. Tento nedostatek nelze ošetřit jinak než kladením důrazu na docházku ze strany terénních pracovníků při návštěvách rodin. V rámci programu „Drž se na uzdě!“ jsou dětem tolerovány maximálně 2 absence z celkových 10 setkání, přičemž třetí absence vede k vyřazení z programu, a to jak z důvodu nemožnosti soustavného působení, tak například

pro hendikep v rámci vztahů ve skupině dětí, který může mít negativní důsledky na dynamiku skupiny, a tedy na efektivní práci s ní.

3) Epizodické působení: působení programu je nejen krátkodobé (epizodické), ale též jaksi vytržené z kontextu života dětí. Program probíhá 1 den v týdnu a možnost působení na děti v mezidobí je omezena. Jak již bylo výše mnohokrát zmíněno, možnost komplexního působení na děti vyjma vlastního programu se nabízí prostřednictvím návštěv rodin a škol – těchto možností je využíváno. Snaha je také namotivovat děti pro účast na navazujících aktivitách po ukončení programu či k dalším, nejlépe pravidelným návštěvám nízkoprahových klubů v průběhu týdne.

4) Cíle programu v nesouladu s působením okolí: Velkým problémem, se kterým se jeho lektoři i vedení organizace OS Bonanza setkává, je časté nepochopení, podceňování, či dokonce podkopávání cílů programu, a to částečně ze strany rodin, častěji ale ze strany škol, či dokonce ze strany většinové společnosti.

Příležitosti:

1) Zapojení rodinných příslušníků či pracovníků škol do programu: v současné době již probíhají investice a konkrétní plány, jak částečně zapojit rodinné příslušníky či učitele a jiné pracovníky škol do chodu programu pro lepší pochopení jeho cílů a metod, zvýšení důvěry v efektivitu programu či poznání efektu programu na děti v praxi.

2) Zajištění vyšší provázanosti: a to především provázanosti programu i jeho navazujících aktivit s dalšími službami nebo organizacemi.

3) Zajištění stability financování programu.

Rizika:

1) Nesoulad v očekávaných výsledcích programu ze strany realizátorů a školských zařízení: v současné době k němu nedochází příliš často, nicméně není to jev zcela ojedinělý.

2) Nedostatečné financování programu v budoucnu: může mít několik důsledků – zrušení programu jako takového, omezení počtu lektorů a tím značné zkomplikování organizace programu, omezení navazujících aktivit a tím zúžení pole působnosti na děti a především na upevňování v programu nabytých dovedností.

3) Nevraživost okolí vůči aktivitám organizace.

9. Diskuze

V této kapitole se zaměříme především na limity a možné nedostatky našeho výzkumu. Ačkoliv náš výzkum zahrnuje přibližně období 6 až 7 měsíců v životě dětí, nelze vyloučit působení externích vlivů na výsledky výzkumu, například ze strany rodičů, vrstevníků, či školských pracovníků. Nevýhodou programu, a to i přes existenci tzv. upevňovacích víkendů (tedy pravidelných víkendů s dětmi, které již program v minulosti absolvovaly), spolupráce s rodinou i školou, je fakt, že působí na děti poměrně izolovaně a jeho vliv na zábranu vštěpování negativních vzorců chování je tím částečně omezený. Tato skutečnost může negativně ovlivnit zobecnitelnost výsledků.

Uvědomujeme si, že ačkoliv se nám prostřednictvím užitých metodologických postupů podařilo zachytit pozitivní efekt preventivně výchovného programu, efekt se může jevit do jisté míry abstraktně a může být v některých ohledech nejednoznačný či může být falešně přisouzen programu, ale jeho původ se může nacházet jinde.

Dotazník je vlastní konstrukce a není standardizován. Ačkoliv byl dětem dobře srozumitelný, na základě jeho opakované administrace bylo zjištěno, že by bylo možné některé otázky přeformulovat tak, aby byly pro zkoumané děti přístupnější. Vliv na výsledky dotazníku mohl mít také fakt, že byl dotazník dětem administrován jedním z lektorů programu. Z tohoto důvodu byla první administrace dotazníku provedena až v rámci třetího společného setkání, a to z důvodu navázání dostatečné důvěry mezi lektorem – administrátorem dotazníku a zkoumanými dětmi – účastníky programu.

Slabým místem výsledků práce může dále být zvýšený předpoklad sebereflexe dětí nebo jejich upřímnosti při odpovídání na otázky dotazníku či rozhovoru.

Přes výše zmíněné nedostatky jsme však přesvědčeni, že program má na děti značný vliv, který se dle našeho názoru nemusí projevit v horizontu měsíců, nýbrž v horizontu let. Mnoho zúčastněných dětí zažívá dnes a denně situace, které mohou být obtížně zvladatelné i pro dospělého, po psychické stránce plně vyspělého a zralého člověka. Provází je stigmatizace, tlak a nepochopení. V životě mnoha zúčastněných dětí také často selhávají autority, a to v mnoha oblastech života dětí. Považujeme za nesmírně důležité, že vybrané děti mají možnost, byť jen na omezenou dobu, být součástí kolektivu, na něž působí jako autority lidé, kteří jsou v tomto ohledu nejen vzdělaní, zkušení, plně vyžralí a mravně vyspělí. Jsou to lidé, kteří nejsou vůči problémům dětí lhostejní a vždy jsou připraveni podat jim pomocnou ruku. Jejich příklad, vzájemné porozumění i vztahy v týmu považují za zcela zásadní. Jsme přesvědčeni o tom, že pouhý fakt, že děti poznají prostředí, kde

nejsou stigmatizováni, sehrává v jejich životě důležitou roli. Program může být pro mnoho z dětí vůbec první příležitostí projevovat se tak, jaké jsou doopravdy, nehledě na tlak vrstevníků či rodičů. Pro děti může být prvním zdrojem pozitivní zkušenosti spojené s odměnou či oceněním za provedený výkon nebo požadované chování.

Po poměrně intenzivní zkušenosti s výchovným programem „Drž se na uzdě!“ jsme přesvědčeni, že tento program nemusí vždy mít nutně nezpochybnitelný efekt na úrovni jednotlivých projevů rizikového chování, dozajista ale působí jako podpora protektivních osobnostních vlastností a redukce rizikových osobnostních vlastností.

10. Závěry

Uvedená práce byla zaměřena na efektivitu výchovného programu „Drž se na uzdě!“, jehož realizátorem je Občanské sdružení Bonanza působící v regionu Svitavska, zaměřujícího se na děti s projevy rizikového, případně maladaptivního chování. V rámci provedeného výzkumu byl potvrzen pozitivní vliv výchovného programu „Drž se na uzdě!“ na snížení míry výskytu projevů rizikového chování u zúčastněných dětí. Z celkem 14 zkoumaných jevů v rámci dvou běhů programu bylo prokázáno zlepšení u 11 z nich. U zbývajících tří bylo zjištěno pouze nepatrné zvýšení míry výskytu projevů rizikového chování. Konkrétně se jednalo o netolismus, konzumace alkoholu a opovrhování autoritami.

Na základě výsledků získaných z provedených polostrukturovaných rozhovorů lze konstatovat, že celkem 18 z 24 dotázaných dětí (tedy 75 %) uvádí konkrétní zlepšení díky programu. Nejčastější odpovědí bylo zlepšení v jízdě na koni, kterou uvedlo celkem 9 z těchto 18 dětí. Dále 3 z těchto 18 dětí uvedly, že svůj počáteční strach z koní díky programu překonaly. Děti dále uváděly zlepšení také v chování nebo učení. Zúčastněným pozorováním byla zjištěna vzrůstající otevřenost dětí, ochota ke spolupráci a komunikaci. Díky těmto poznatkům usuzujeme, že výchovný program „Drž se na uzdě!“ má celkově pozitivní vliv na míru výskytu rizikového chování u jeho účastníků. Na základě výsledků studie a provedené SWOT analýzy bylo vytvořeno hned několik doporučení pro realizátora programu. Práce by měla posloužit zřizovateli programu jako východisko při hledání inovace nejen programu „Drž se na uzdě!“, může také být inspirací v rámci širšího preventivního působení na děti a mládež. Jistým omezením v tomto směru může být pouze jistá specifická program „Drž se na uzdě!“.

Na základě zjištěných výsledků jsme vytvořili 10 doporučení, která mohou přispět k vyšší efektivitě programu:

1. apelovat na OSPOD (případně jiné zadavatele), aby do programu vstupovaly děti již ve věku okolo 11 let,
2. projednat s pracovníky OSPOD závěrečnou zprávu týkající se každého dítěte a možnosti výchovného působení na děti ve škole i v rodině,
3. zlepšením komunikace eliminovat některá organizační nedorozumění mezi lektory,
4. s dosaženými výsledky (v tomto případě výsledky dotazníků, rozhovorů, potažmo celé práce) seznámit děti s cílem posílit jejich sebevědomí,

5. s pozitivními výsledky seznámit rodiče a podpořit tím spolupráci s rodinami v rámci dlouhodobého výchovného působení,
6. seznámit s programem zástupce škol (ředitele, zástupce, metodiky prevence, výchovné poradce nebo třídní učitele) vybraných dětí a posílit tím cílevědomost výchovného působení,
7. nabídnout dětem účast v navazujících volnočasových aktivitách, které by udržely nebo stupňovaly výsledky výchovného působení programu (nízkoprahové kluby nebo středisko volného času),
8. získat rodiny dětí pro dlouhodobé společné výchovné působení, například účastí rodičů na společných aktivitách s dětmi (např. na víkendovém pobytu),
9. důsledně podporovat rodiny zapojených dětí v rámci sociálně aktivizačních služeb nebo služeb v rámci sanace rodiny,
10. propagovat výsledky programu jako příklad dobré praxe v rámci diskuze v odborné veřejnosti a poskytovat know – how dalším zájemcům o realizaci podobných programů.

Výše uvedená doporučení mohou sloužit jak realizátorům, tak zadavatelům, a to především v případech, kdy je nutné doplnit program o navazující aktivity s rodinnými příslušníky. Z důvodu specifčnosti programu „Drž se na uzdě!“ jsou doporučení orientována především na tento program a nebudou pravděpodobně využitelná pro jiné typy preventivních programů. Vzhledem k dlouhodobému působení realizátora v oblasti těchto programů je pravděpodobné, že v případě implementace výše uvedených doporučení mohou uvedená doporučení pozitivně ovlivnit preventivní působení na desítky, nebo dokonce stovky dětí.

Souhrn

Práce je rozdělena na dvě části. V první, teoretické části, se věnujeme poznatkům o problematice dětské predelikvence, delikvence, rizikového chování, emočního a kognitivního vývoje ve vztahu k těmto jevům i tematicke prevence a možnostem preventivního působení. V rámci této části čerpáme ve velké míře z pedagogické literatury, jelikož je zaměřena na oblast výchovy. V teoretické části práce se dále zaměřujeme na charakteristiku výchovného programu „Drž se na uzdě!“, jehož realizátorem je OS Bonanza Vendolí. Přibližují základní metody uplatňované v tomto programu, jeho fungování a další činnosti směřující k jeho začlenění do komplexního systému preventivního působení v regionu Svitavska, o kterém také pojednává část teoretické části práce.

Praktická část je zaměřena na ověření vlivu preventivního programu „Drž se na uzdě!“ na snížení míry rizikového chování u dvou skupin jeho účastníků, dohromady čítající 24 dětí. Zaměřujeme se na vzájemné srovnání úrovně četnosti projevů rizikového chování u dvou skupin predelikventů při zahájení programu, v době jeho ukončení (tedy cca 10 týdnů od zahájení programu) a poté po třech měsících od doby ukončení v případě prvního běhu programu a dvou měsících od ukončení v případě běhu druhého. Pro zajištění co nejvyšší objektivity získaných výsledků doplňujeme metodu dotazníkového šetření o polostrukturované rozhovory s účastníky programu a vlastní zúčastněné pozorování, realizované po celou dobu fungování obou běhů programu, jež umožňuje hluboké zaměření na změny v chování a prožívání účastníků programu v období půl roku od jeho zahájení.

Na základě takto provedené studie byly zjištěny následující poznatky: Z celkem 14 zkoumaných jevů v rámci dvou běhů programu bylo prokázáno zlepšení u 11 z nich. Celkové zlepšení potvrzují i výsledky provedených rozhovorů. Na otázku, zda se díky programu v něčem zlepšily, odpovědělo celkem 75 % zúčastněných dětí kladně. Jako oblasti zlepšení děti nejčastěji uváděly pohybové aktivity (např. jízda na koni), zlepšení vlastního chování nebo školní prospěch. Zúčastněným pozorováním byla zjištěna vzrůstající otevřenost dětí a ochota ke spolupráci a komunikaci.

Seznam použitých zdrojů a literatury

1. Arnett, J. J. (2006). *G. Stanley Hall's Adolescence: Brilliance and Nonsense. History of Psychology*, 186-197.
2. Bublíní, J. (2001). *Prevenca kriminality*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, sekretariát Rady vlády SR pre prevenciu kriminality.
3. Creswell, J. W. (2012). *Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Boston: Pearson Education Inc.
4. Dolejš, M. (2010). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
5. Dolejš, M., & Skopal, O. (2015). *Výskyt rizikového chování u adolescentů (VRCHA): Příručka pro praxi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
6. Erikson, E. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Lidové noviny.
7. Gullone, E., & Moore, S. (Září 2000). Adolescent Risk-Taking and the Five-Factor Model of Personality. *Journal of Adolescence*, 393-407.
8. Havrdová, E. (2007). *Tvorba a realizace projektů prevence kriminality mládeže*. Praha: Centrum pro veřejnou politiku.
9. Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
10. Hutýrová, M., Růžička, M., & Spěváček, J. (2013). *Prevenca rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
11. Jackson, S. E., Joshi, A., & Erhardt, N. L. (2003). Recent Research on Team and Organizational Diversity: SWOT Analysis. *Journal of Management*, 801–830.
12. Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
13. Jessor, R. (Prosinec 1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*.
14. Kabíček, P., Csémy, L., & Hamanová, J. (2014). *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton.

15. Kolektiv autorů (2002). *Developing Adolescents: A Reference for Professionals*. Washington D.C.: American Psychological Association.
16. Kotová, H., Krebs, M., Kunc, S., & Strnad, M. (2015). *Streetwork! Dobrá praxe 2015*. Praha: Česká asociace streetwork o.s.
17. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
18. Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
19. Matoušek, O., & Kroftová, A. (2003). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
20. Město Svitavy. (19. září 2016). Získáno z <http://www.svitavy.cz/cs/m-442-vyznamne-projekty>
21. Miovský, M., Skácelová, L., Čablová, L., Veselá, M., & Zapletalová, J. (2012). *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
22. Miovský, M. (2015). *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
23. Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 674-701.
24. Mrazek, P., & Haggerty, R. (1994). *Reducing Risks for Mental Disorders: Frontiers for Preventive Intervention Research*. Institute of Medicine.
25. OS Bonanza. (nedat.). Získáno z <http://www.osbonanza.cz/index.php/the-community/menu/o-projektu>
26. Piaget, J., & Inhelderová, B. (2010). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
27. Prevence kriminality v České republice. (19. září 2016). Získáno z <http://www.prevencekriminality.cz/projekty/overene-projekty-upr/system-vcasne-intervence/system-vcasne-intervence-55cs.html>

28. Sobotková, V. N. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada.
29. Urban, L., & Dubský, J. (2008). *Sociální deviace*. Praha: Aleš Čeněk.
30. Urbánek, T., Denglerová, D., & Širůček, J. (2011). *Psychometrika: měření v psychologii*. Praha: Portál.
31. Vágnerová, M. (1999). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
32. Večerka, K. (1997). *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis.

Přílohy

Příloha č. 1: Zadání bakalářské diplomové práce

Příloha č. 2: Abstrakt bakalářské práce

Příloha č. 3: Administrovaná verze dotazníku

Příloha č. 4: Znění otázek polostrukturovaného rozhovoru

Příloha č. 5: Doslovný přepis jednoho z provedených rozhovorů

Příloha č. 6: Rozpis aktivit jednoho setkání programu

Příloha č. 7: Seznam grafů

Příloha č. 8: Seznam tabulek

Příloha č. 9: Seznam diagramů

Příloha č. 10: Fotografie z místa realizace programu

Příloha č. 1: Zadání bakalářské diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2015/2016

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PCH)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
STÜNDL Martin	Purkyňova 23, Svitavy	F14713

TÉMA ČESKY:

Vliv výchovného programu "Drž se na uzdě" na snížení míry rizikového chování

TÉMA ANGLICKY:

The effect of "Drž se na uzdě" educational program to reduce risk behavior

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Martin Dolejš, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Cílem bakalářské práce je zjistit, zda (popřípadě jak velký) má vliv výchovný program pro predeliktivní mládež s názvem "Drž se na uzdě" na změny v projevech některých druhů rizikového chování, jako například agrese, šikana, vandalismus, záškoláctví či užívání návykových látek, u zapojených dětí. "Drž se na uzdě" je výchovný program zaměřený na děti s projevy predeliktivního chování ve věku 10 až 15 let, provozovaný občanským sdružením Bonanza. Aktivit programu mají za cíl posílit sociální dovednosti dětí pomocí meziskupinových aktivit a takzvané metody Léčebně pedagogicko-psychologického ježdění, která spočívá v osvojování si sociálních dovedností pomocí interakce s koněm. Výzkum se zakládá na smíšeném designu skládajícím se z dotazníku, zúčastněného pozorování a polostrukturovaného rozhovoru. Respondenty jsou dvě skupiny účastníků programu, čítající od deseti do patnácti dětí - celkem tedy 20 až 30 respondentů. Plánovaným závěrem práce bude hodnocení míry vlivu programu na úroveň míry projevů některých druhů rizikového chování u účastníků, případně návrh, jak program zefektivnit.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Bělík, V. (2012). Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Dolejš, M. (2010). Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dolejš, M., Skopal, O., & Suchá, J. (2014). Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2015). Psychologický slovník. Praha: Portál.
- Helus, Z. (1976). Psychologické problémy socializace osobnosti. Praha: SPN.
- Heretik, A. (1994). Základy forenzní psychologie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo.
- Hefmanská, D. (1994). Psychologická analýza dětské predeliktivence. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Hrabal, V. (1992). Sociální psychologie pro učitele II.: Vybraná témata. Praha: Karolinum.
- Hutyrová, M., Růžička, M., & Spěváček, J. (2013). Prevence rizikového a problémového chování. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kabíček, P., Csémy, L., & Hamanová, J. (2014). Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví. Praha: Triton.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). Člověk prostředí výchova: K otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido.
- Lašek, J. (2014). Čtyři pohledy na rodinu. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Marcšová, A. (1997). Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k jejich vzniku. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Matoušek, O., & Kroftová, A. (2003). Mládež a deliktivence. Praha: Portál.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2014). Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Praha: Portál.
- Mendel, R. (2002). Méně slov a více pomoci: účinné a neúčinné metody při snižování kriminality mládeže. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Miovský, M., Charvát, M., & Jurystová, L. (2012). Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga.
- Novotný, P. (2006). Epidemie deliktivence. Liberec: Dialog.
- Pekařová, L. (2006). Jak žít a nezbláznit se: psychologie dítěte od předškolního věku do dospělosti. Olomouc: Poznání.
- Sobotková, V. N. (2014). Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada.
- Střelec, S. (1998). Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno: Paido.

Příloha č. 2: Abstrakt bakalářské práce

ABSTRAKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce: Vliv výchovného programu „Drž se na uzdě!“ na snížení míry rizikového chování

Autor práce: Martin Stündl

Vedoucí práce: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Počet stran a znaků: 56 stran /101 786 znaků

Počet příloh: 10 příloh

Počet titulů použité literatury: 32 zdrojů

Abstrakt:

Výzkumná studie přinesla základní poznatky o problematice dětské predelikvence, delikvence, rizikového chování, emočního a kognitivního vývoje ve vztahu k těmto jevům i tematicke prevence a preventivního působení.

V empirické části ověřujeme vliv preventivního programu „Drž se na uzdě!“ na snížení míry rizikového chování u dvou skupin jeho účastníků - celkem 24 dětí. Zaměřujeme se na srovnání úrovně četnosti projevů rizikového chování u těchto predelikventů při zahájení programu, v době jeho ukončení a následně po určitém období od jeho ukončení. Metodu dotazníkového šetření doplňujeme o polostrukturované rozhovory s účastníky programu a vlastní zúčastněné pozorování, realizované po celou dobu fungování programu.

Na základě provedené studie byl zjištěn pokles četnosti u 11 z celkem 14 zkoumaných jevů rizikového chování. Pozitivní vliv programu potvrzují i výsledky provedených polostrukturovaných rozhovorů - na otázku, zda se díky programu v něčem zlepšily, odpovědělo 75 % dětí kladně. Jako oblasti zlepšení nejčastěji uváděly pohybové aktivity, vlastní chování nebo školní prospěch. Zúčastněným pozorováním byla zjištěna vzrůstající otevřenost dětí, ochota ke spolupráci a komunikaci.

Klíčová slova: rizikové chování, delikvence, prevence, preventivní program

ABSTRACT OF THESIS

Title: The effect of the „Drž se na uzdě!“ ("Stay at bridle!") educational programme on reducing the amount of risky behavior

Author: Martin Stündl

Supervisor: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Number of pages and characters: 56 pages / 101 786 characters

Number of appendices: 10 appendices

Number of references: 32 references

Abstract:

The research study provides basic knowledge about child's pre-delinquency, delinquency, risky behaviour, emotional and cognitive development in relation to these phenomena and to the topic of prevention and preventive action.

In the empirical part we verify the impact of the preventive programme "Stay at bridle!" on reducing risky behaviour among two groups of its participants - in total 24 children. We focus on a comparison of the frequency of the level of risky behaviour within these pre-delinquents at the beginning of the programme, at the time of its completion and then after a certain period after its completion. The questionnaire method is complemented by interviews conducted with participants of the programme as well as by own observation made within the programme.

On the basis of this study a decrease has been found in the frequency of 11 out of 14 surveyed phenomena of risky behaviour. The positive impact of the programme is also confirmed by the results of conducted interviews – having asked the children if they have accomplished any improvement in any sphere thanks to the programme, 75 % of children responded positively. Children see areas of improvement in physical activity, their own behaviour or school performance. By interested observation the growing openness of children has been found as well as willingness to cooperate and communicate.

Key words: risky behavior, delinquency, prevention, preventive programme

Příloha č. 3: Administrovaná verze dotazníku

KATEDRA
PSYCHOLOGIE

Filozofická
fakulta

Univerzita Palackého
v Olomouci

„Vliv výchovného programu Drž se na uzdě na snížení míry rizikového chování“

Dotazník, který je součástí bakalářské práce v oboru Psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, je určen účastníkům programu „Drž se na uzdě“, jehož realizátorem je Občanské sdružení Bonanza.

Cílem výzkumné studie je zjistit, zda má program u zapojených adolescentů vliv na změny některých druhů rizikového chování. Na základě informací od vás a následné analýze bude program přizpůsoben potřebám zapojených adolescentů.

Instrukce k vyplňování dotazníku:

1. U každé otázky si nejdříve přečti krátkou charakteristiku daného rizikového chování.
2. U všech otázek se zamyslete nad **SOUČASNÝM** stavem – jak to teď mám.
3. Pokud by si chtěl/a změnit svou odpověď, původní políčko celé zabarví a následně zakřížkuj nové políčko.
4. Při samotném vyplňování bude administrátor dotazníku po celou dobu přítomen v místnosti – pokud ti bude něco nejasného, neváhej se ho zeptat.
5. Vyplnění dotazníku ti zabere asi 20 minut.

Dotazník je zcela **ANONYMNÍ** a neobsahuje žádné údaje, podle kterých bychom tě mohli zpětně identifikovat. Proto tě prosím o upřímnost při jeho vyplňování. Vyplněním dotazníku dáváš souhlas k jeho zpracování pro účely bakalářské práce.

Děkuji ti za ochotu při vyplňování dotazníku.

Autor: Martin Stündl
Kontakt: stundl.martin@gmail.com

1. **Pohlaví:** (Označ jen jednu z uvedených možností)

1 Chlapec

2 Dívka

2. **Věk:** (Dopiš číslici): _____

3. *Agresivní chování je takové, jehož cílem je slovně nebo fyzicky ublížit druhému.*

Svoje chování k druhým považují za agresivní (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně
nesouhlasím

1

Nesouhlasím

2

Souhlasím

3

Rozhodně
souhlasím

4

4. *Šikana je dlouhodobé, cílené a opakované užití násilí proti jedinci nebo skupině za účelem ublížení nebo poškození druhého, včetně jeho majetku (pomůcky do školy atd.).*

Svoje chování k druhým považují za šikanu (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně
nesouhlasím

1

Nesouhlasím

2

Souhlasím

3

Rozhodně
souhlasím

4

5. *Kyberšikana je druh šikany, využívající elektronické prostředky (počítače, tablety, telefony, internet).*

Svoje chování k druhým na internetu považují za kyberšikanu (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně
nesouhlasím

1

Nesouhlasím

2

Souhlasím

3

Rozhodně
souhlasím

4

6. *Násilí je záměrné použití nebo hrozba použití fyzické síly proti jiné osobě nebo skupině osob, které obvykle vede ke zranění, smrti, psychickému poškození atd.*

Moje chování provází násilí (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně
nesouhlasím

1

Nesouhlasím

2

Souhlasím

3

Rozhodně
souhlasím

4

7. **Poškodil/a jsi v poslední době cizí majetek jen tak pro zábavu?**(Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

8. *Rasismus jsou projevy nenávisti k lidem jiné barvy pleti nebo jiného původu.*
V mém chování se vyskytuje rasismus (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

9. *Záškoláctví je cílené vyhýbání se školní docházce.*
V mém chování se vyskytuje záškoláctví: (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

10. **Cigarety kouřím:** (Označ jednu z uvedených možností)

Každý den	Několikrát za týden	Občas	Nikdy
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

11. **Alkohol piji:** (Označ jednu z uvedených možností)

Každý den	Několikrát za týden	Občas	Nikdy
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

12. **Telefon, tablet nebo počítač používám pro zábavu (hraní her, facebook, atd.):**
(Označ jednu z uvedených možností)

Každý den	Několikrát za týden	Občas	Nikdy
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

13. *Sebepoškozování je záměrné fyzické ubližování sobě samému.*

Sebepoškozování se mně osobně týká (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

14. *Sexuálně rizikové chování je soubor projevů chování, které doprovázejí sexuální aktivity a současně vedou k ohrožení zdraví jedince.*

Sexuálně rizikové chování se mně osobně týká (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

15. *Autorita je osoba, jejíž názory, postoje či rozhodnutí ostatní členové skupiny obvykle přijímají a řídí se jimi.*

Autoritami – důležitými lidmi (učitel, rodič, člen rodiny) opovrhují (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

16. *Motivace usměrňuje naše chování a jednání pro dosažení určitého cíle.*

Učení (studium) považuji v současnosti za důležité - jsem pro něj motivován. (Označ jednu z uvedených možností)

Rozhodně nesouhlasím	Nesouhlasím	Souhlasím	Rozhodně souhlasím
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

17. **Účastním se i jiného výchovného programu** (Označ jednu z uvedených možností)

1 Ano

2 Ne

18. Pokud jsi v předchozí otázce zvolil možnost ANO, jakého dalšího programu se v současnosti účastníš? Pokud si v předchozí otázce zvolil možnost NE, tuto otázku nevyplňuj. (Odpověď vepiš do níže uvedeného pole)

Děkuji ti za vyplnění dotazníku.

Příloha č. 4: Znění otázek polostrukturovaného rozhovoru

- 1) Jak se ti program líbil nebo nelíbil a proč?
- 2) Zlepšil ses během programu v něčem? V čem? Jak?
- 3) Pomohlo ti něco z toho, co jsme během programu probírali, řešit nějaký tvůj problém?
Jak?
- 4) Změnil se během programu tvůj pohled na věci jako kouření, pití alkoholu, chození za školu, atd.? Jak?
- 5) Kdybys na programu mohl cokoliv změnit, co by to bylo?
- 6) Jak se ti spolupracovalo s vedoucími? Co si o nich myslíš?
- 7) Báł ses něčeho než si nastoupil do programu?

Příloha č. 5: Doslovný přepis jednoho z provedených rozhovorů

1) Jak se ti program líbil nebo nelíbil a proč?

„Líbil se mi, kvůli tomu, že sou tady koně, sou tady kámoši, sou tady na mě hodný všichni.“

2) Zlepšil ses během programu v něčem? V čem? Jak?

„Tak zlepšil jsem se třeba, že když sem tady nechodil, tak sem se moc ani nesmál, sem byl takovej spíš jakože do sebe zavřenej, tedd' sem takovej extravert. Dřív sem byl docela introvert a ted' spíš extravert.“

3) Pomohlo ti něco z toho, co jsme během programu probírali, řešit nějaký tvůj problém? Jak?

„Mě pomohlo, jak sem brali ten konflikt, ve škole se to vyřešilo už, se řešilo že půjdu do jiný třídy, i doma je to takový lepší, tolik se doma nehádáme..“

4) Změnil se během programu tvůj pohled na věci jako kouření, pití alkoholu, chození za školu, atd.? Jak?

„Tak furt se mi nelíbí takový věci. ..Já nemám rád tyhle ty věci, je to prostě.. hnus..“

5) Kdybys na programu mohl cokoliv změnit, co by to bylo?

„Ten program byl v pohodě, vymyslel se dobře, nic tady nechybělo, bylo tady všechno.“

6) Jak se ti spolupracovalo s vedoucími? Co si o nich myslíš?

„Sympatický, sou hodný strašně, mě se zdá, že se neumí jako zlobit, sou strašně v pohodě, neviděl sem takový lidi, co by byli takhle v pohodě.“

7) Báł ses něčeho než si nastoupil do programu?

„Báł sem se, že nezapadnu do kolektivu, já do kolektivů moc nezapadám, celkově, .. Jakože v pohodě, sme se jakože seznámili a byli jsme takový, jaký jsme, jakože sranda, kámoši.“

Příloha č. 6: Rozpis aktivit jednoho setkání programu

VÝCVIK SOCIÁLNÍCH DOVEDNOSTÍ

Bonanza Vendolí, z.ú. – projekt Drž se na uzdě!

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

PŘÍPRAVA BLOKU

BĚH PROGRAMU:	Podzim 2016
ZPRACOVALI:	Žaneta Bušová Aneta Václavková Martin Stündl

ČÍSLO BLOKU:	4.
DATUM BLOKU:	29. 10. 2016

TÉMA BLOKU:	Zvládání krizových situací, emoce, konflikt
-------------	--

OBRÁZEK:

CÍLE BLOKU:	Sebekontrola v krizových a konfliktních situacích, možnosti řešení
-------------	---

POMŮCKY:	Kolíčky, lepidlo, fixy, pastelky, obrázky, mapy, podklady k aktivitám VSD a AVK
----------	--

METODY A ČASOVÝ HARMONOGRAM

ČAS OD	ČAS DO	METODY, PROGRAM
09:00	09:45	<p>Přivítání</p> <ul style="list-style-type: none"> Kolíčky nálady (děti i vedoucí umístí na připravenou škálu svůj kolíček dle dnešního aktuálního emočního rozpoložení) Kolečko uplynulého týdne – děti sedí v kruhu, popisují zážitky z uplynulého týdne Představení tématu – názorně – ukázka konfliktu mezi lektory (na konci kolečka uplynulého týdne se 2 lekteři začnou dohadovat např. o tom, kdo bude teď mluvit a kdo má pravdu. Ve správný okamžik třetí lektor hádku zastaví a vysvětlí dětem, že tato situace je pouze hraná a děti se snaží identifikovat téma dnešního bloku. Poté, co uhodnou, umístíme téma dne na nástěnku. Jen stručně řekneme, že se budeme zabývat konfliktem, emocemi a zvládáním krizových situací.)
09:45	10:45	<p>AKTIVITY VSD</p> <ul style="list-style-type: none"> Aktivizační hra Poznej náladu (15 min.) <ul style="list-style-type: none"> - děti se rozdělí na 2 skupiny o stejném počtu a postaví se naproti sobě - navzájem pak hádají postupně 7 nálad, které jim za zády ukazuje lektor (děti se je snaží předvést co nejlépe tak, aby je druhá skupina poznala) - nálady: VYSTRAŠENÝ, VYSMÁTÝ, SMUTNÝ, LÍTOSTIVÝ, VZTEKLÝ, SPOKOJENÝ, URAŽENÝ, VYDĚŠENÝ, PŘEKVAPENÝ, PROVINILÝ, STYDLIVÝ, OSAMĚLÝ, VYČERPANÝ, PŘEMÝŠLIVÝ - cílem hry je nejen aktivizace dětí, ale také rozšíření slovní zásoby a uvědomění si škály nálad, které mohou lidé cítit v souvislosti s konflikty a krizovými situacemi (během i po) Gangy (10 min.) (Ž) <ul style="list-style-type: none"> - děti zůstanou ve dvou skupinách naproti sobě, každá na jedné straně místnosti, aby byly co nejdál - lektor vysvětlí pravidla, aktivizuje každou skupinu, aby se členové setkali pohledem a posílili pocit sounáležitosti - z každé skupiny na střídačku vyjde ven jeden zástupce a předvede nějaký pohyb a zvuk, kterým zstrašuje protivníky, přičemž pomalu kráčí vpřed a ostatní ho následují stejným pohybem a zvukem, dokud nedorazí k druhé skupině. Tam se zastaví, přehnaně se něčeho

		<p>leknou a utíkají zpět. Druhá skupina toto stejným způsobem opětuje, dokud se děti nevystřídají.</p> <p>- při této hře nedochází k fyzickému kontaktu, je důležité určit maximální hranici, kam dojde první hráč</p> <p>- cílem hry je příprava na mapu vzteku, navození atmosféry, ve které jsme blízko konfliktu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mapa vzteku - zjednodušená verze (10 min.) <p>- každý dostane svou mapu (viz příloha), kterou vyplní a během reflexe se pak společně zaměřujeme především na 3. část, tedy „co mi pomůže“</p> <p>Reflexe (25 min.)</p> <p>- cíl: společné sdílení toho, jak lze zvládnout vztek, jaké jsou způsoby řešení konfliktu (aktivně / pasivně = opustit místnost, odejít od rvačky...) + na koho se můžu obrátit (doma, ve škole, venku ...)</p>
10:45	11:00	Přestávka
11:00	11:20	<p>Hnoje – „KRIZOVÉ SITUACE“</p> <p>- děti budou upozorněny na to, že v rámci dnešního tématu zažijí během práce v boxech několik krizových situací, které jim připraví lektori a je na nich, aby je zvládli co nejlépe</p> <p>- lektori si rozdělí role, někteří pracují s dětmi, jiní chystají „krizovky“ – např. seberou všechny vidle a zůstanou jen jedině, zatarasí cestu na vlečku při příjezdu kolečka apod.</p> <p>+ reflexe – po sklizení nářadí zreflektujeme pocity dětí, oceníme správný přístup</p>
11:20	12:10	<p>AKTIVITY AVK</p> <p>- Čištění koní – proběhne přímo ve výběhu (s sebou čištění, helmy + schůdky)</p> <p>- Ježdění bez sedla – ježdění v sedě a položení na koně jako „opilý indián“ (obejmutí, pohlazení), cíl: relaxace, zklidnění</p> <p>+ Reflexe po sesednutí z koně – provádí vedoucí, kteří nemají na starosti koně</p> <p>STIMULACE:</p> <p>Stimulace prožívání (odpoutání pozornosti od problémů, emoční aktivizace, relaxace, příjemné smyslové a motorické podněty), tělesná stimulace (svalová stimulace a relaxace, správné držení těla a vnitřních orgánů, trénink rovnováhy, stimulace dechu), stimulace kognitivních funkcí (pozornost, paměť, orientace v prostoru), sociální stimulace (formování interpersonálních vztahů ve skupině, podpora zdravého sebevědomí a správného sebehodnocení, sebereflexe a zpětná vazba, stimulace vůle, motivace a zájmů, pozitivní sociální učení nápodobou a posilováním sociálních dovedností, stimulace kreativity).</p>
12:10	12:20	Přestávka na svačinku
12:20	12:40	<p>Dotazníky – Martin</p> <p>- lektori pomáhají dětem, které mají problém s psaním a čtením</p>
12:40	13:00	<p>Reflexe celého dne</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dnes mě... (viz příloha) <p>- každé dítě dostane lístek s nedokončenou větou (např. dnes mě potěšil/a ...) a věnuje ji někomu s odůvodněním, proč tomu tak je</p> <p>- lektori se také zapojí a hlídají, aby lístek dostaly všechny děti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mapa – obrázky, lepení, zdobení (tvorba vlastní cesty programem VSD) • Závěrečný rituál – tradiční rozloučení, PŘEDÁNÍ INFORMACÍ NA VÍKENDOVKU (Z) a odjezd ☺

Příloha č. 7: Seznam grafů

- Graf 4: Rozložení zkoumaných účastníků programu "Drž se na uzdě!" podle pohlaví
- Graf 5: Věkové rozložení účastníků programu - "Drž se na uzdě!"
- Graf 6: Vyhodnocení dotazníkového šetření u účastníků programu "Drž se na uzdě!"

Příloha č. 8: Seznam tabulek

- Tabulka 1: Výsledky provedené SWOT analýzy

Příloha č. 9: Seznam diagramů

- Diagram 1: Pojmy vážící se k rizikovému chování a jejich vzájemný vztah
- Diagram 3: Schéma plánovaného preventivního působení na predelikventy a delikventy ve Svitavách pro rok 2017

Příloha č. 10: Fotografie z místa realizace programu

